

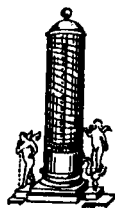
$\overline{0}$

$\overline{1}$

Naslov originala
Лиди® Гинзбург
Записи
1989.

Urednik
Zoran Hamović

Likovna oprema
Dragana Atanasović

2

Lidija Ginzburg

ZAPISI

**Prizori iz književnog života
1920 1980**

*Izbor i prevod sa ruskog
Zorislav Paunković*

1998

CLO

3

Zapisi iz 1920-ih i 1930-ih godina

1925 1926

Uzaludni su pokušaji da se stane između budale i njegove gluposti (Džek London). A ne treba stajati ni između pametnog čoveka i njegove gluposti.

*

Dobro lažu samo istinoljubivi ljudi. Oni lažu samo uz potpunu sigurnost da ta laž ne može isplivati (a ako može, da će ispasti poštena). Laž lažljivih ljudi, pak, naročito žena, nosi u sebi tragove izvanredne mašte i potpunog odsustva reda. Oni nikako ne uspevaju da usklade različite stvari, a još manje da predvide međusobne odnose ljudi kojima pričaju naopako jednu te istu priču.

*

Ožegov¹ mi je ispričao kako je Vinogradov² govorio na univerzitetu o tome da je nauka, dok još ne postoji, sklona da otkriva mnoštvo zakona.

¹ Ožegov S. I. (1900–1964), lingvista i leksikograf. Autor najpoznatijeg jednotomnog rečnika ruskog jezika. Učenik Vinogradova.

² Vinogradov V. V. (1895–1969), lingvista i istoričar književnosti, akademik. U jednom periodu blizak formalistima.

To je potpuno normalna pojava. Eto, kada se nedavno počela stvarati naučna poetika, otkrivani su zakoni na osnovu samo jednog dela.

I tada smo žurili da javimo jedni drugima: Otkrio sam zakon!

*

Iskušenju tragičnosti odgovaram: probavši slatko, vrlo je verovatno da ćeš poželeti gorko; međutim, okusivši gorko, nećeš poželeti gorko.

*

U životu sam čula mnogo besadržajnih pohvala, i ličnih, i akademskih, ali nikada nijedno loše mišljenje u kojem nije bilo smisla, kojem se u krajnjoj liniji nije mogao pridati smisao.

Osuda se uvek, makar i krajnje posredno, lepi za svoj pravi uzrok. Ne samo što je uvek lako dešifrovati jezik zlobe i blaćenja i otkriti pravu osnovu negativnog utiska. Ubeđena sam: svako slučajno prebacivanje od strane svakog glupog, zlonamernog stranog čoveka sredstvo je za ispravljanje nekada najosnovnijih i tajnih nedostataka misli i karaktera.

Još je Kozma Prutkov¹ govorio: Gledaj u suštinu!

*

Zamislite čoveka do kojeg po uhodanim stazama dopire samo patnja na koju se navikao, a novu, čak ni veliku, nesreću nije u stanju da oseti.

*

¹ Tobažnji autor aforizama i satirične poezije kojeg su izmislili A.K. Tolstoj i braća Žemčužnikovi (druga polovina XIX veka).

Nesrećna ljubav je na određeni način prerogativ muškaraca u tom smislu što je za njih moguća bez duševne štete. Ona ih čak ukrašava.

Gledati nesrećno zaljublenu ženu je mučno, kao što je teško i mučno gledati ženu koja pokušava da uđe u tramvaj, a krupan klippan je odguruje sa stepenice.

*

Prolazeći pored zgrade gde je nekoć živela žena koju je voleo, Iks reče zamišljeno: Stepenište po kojem se silazi s uma .

*

Pamet, čestitost, velika iskušenja sve su to stvari koje ne treba da se slikaju na čelu. Uopšte, čovek ne treba da je sam sebi naslikan na čelu.

*

Nemoguće je tokom mnogo godina biti čudan na isti način.

*

Po svoj prilici, tradiciju koja pripisuje jednoljupcima sposobnost za naročito duboko i jako osećanje treba preispitati. Pre će biti da u tom slučaju osećanje nevoljno slabi. Prava ljubavna patnja je isuviše bolna da bi mogla postati hronična. Čovek sa jedinom (posebno nesrećnom) ljubavlju za ceo život voli ne željom, već pamćenjem. Ljubav za ceo život je ukras i ponos njegove biografije; njegovo pravo na biografiju, spokojno podešeno breme tuge. Ako to breme slučajno spadne sa srca, oseća se mučna lakoća praznine.

Ljubav za ceo život ili pomaže da se pišu knjige, ili ne smeta da se radi, putuje, udaje i prave deca. Ona, možda, smeta onome što je najvažnije da se bude srećan. Ali tome smeta i mnogo šta drugo.

*

Peti dan (pod izgovorom gripa) ležim u krevetu, mada bih mogla i ne ležati. Dovoljno je veštački se izvući tako na nekoliko dana i sva se svakodnevnicama počinje činiti ponižavajućom.

J. M. Tronski¹ razume takve stvari možda zbog bavljanja antikom? Navraćao je i nagovarao me da ležim što duže.

Jedino stanje dostojno čoveka.

Ali... čak i kada se nema nikakvih obaveza, ne može se provesti čitav život u tom stanju.

To znači samo da čovek nije sposoban da provodi život u stanju koje ga je dostojno.

*

Rekla sam T.:

Ti mora da imaš, zbog svojih odnosa sa N., veliko iskustvo sa neuspelim spletkama.

Ne, tu se radi o drugoj stvari. To što se moja romana sa N. nije završila ničim, bilo je nenormalno i protivprirodno. S takvim stvarima spletkaroši nisu obavezni da računaju.

¹ Tronski J. M. (1897-1970), poznati ruski filolog sovjetskog perioda, bavio se istorijom antičke grčke i rimske književnosti, antičkom lingvistikom, problematikom indoevropskog jezika.

Iz posmrtno objavljenog

U tramvaju kondukter upućuje osobi ženskog pola tradicionalnu frazu: Kuda se gurate? Osoba ženskog pola: To se vi, možda, gurate, a dama nikada ne može da gura!

(Iz vlastitih posmatranja)

*

Kažu da je Gumiljov govorio za Neljdihena: Eto čoveka koji oličava u stvarnosti Puškinovu sentencu: Poezija mora da bude priglupa' .

*

29. XII

Jesenjin se obesio. Sve je to vrlo ružno, a najružnije od svega je to što se već pojavljuje gotova, kao naštampana, legenda o piscu .

S tim ništa ne može da se uradi; znam po sebi: za mene svaki samoubica ima oreol.

Ja, verovatno, sada nikada neću moći da čitam bez nekakvog uzbuđenja njegove pesme, koje ne volim.

Osećam prema samoubistvu, ne, prema samoubicama neku vrstu poniznosti.

I čudna stvar nikada mi ih nije žao. Za mene je smrt tako neshvatljiva i užasna stvar, da ja, ako smem tako da kažem zavidim ljudima koji su je shvatili do takve tačke da su se usudili da je izazovu. Kada čovek umre od bolesti ili ga, na primer, pregazi tramvaj, o tome se, naravno, ne misli, ali ako slučajno počne da se razmišlja, onda je to vrlo bolno: eto, čovek je bio živ, postojao i odjednom prestao da postoji protiv svoje volje.

Zamišljaš taj žalosni trenutak nasilnog prelaska.

A kod samoubica to ne ispada žalosno; sem, možda, kod samoubica iz gluposti, ali takvih je malo.

Oni izbegavaju onaj neizbežni, za sve nas užasni trenutak kada ćemo želeti da živimo a umiraćemo.

Iz nekog razloga, sada, kada se čovek obesi (posebno takav), strašno je zbog toga što se čini da je izabrao taj način namerno, da bi bilo što užasnije i maltene iz književnih pobuda.

Sve to kao da je počelo od Stavrogina¹.

*

Ja posedujem moralni sistem, ali njega formiraju ne toliko principi koliko predrasude.

Princip to je takva predstava o moranju čiju obaveznost ili razumnost njen vlasnik može da objasni makar na subjektivan način.

Predrasuda se, naprotiv, uvek pozajmljuje iz gotovih moralnih sistema i ne može biti objašnjena što, međutim, nimalo ne umanjuje momenat prinude.

Po svom etičkom ukusu (baš ukusu, a ne teorijama i ne postupcima), vrlo sam bliska kanonizovanom moralu, normama zdravog razuma i pristojnosti.

I sve to nije više od navike osećanja i predrasude mišljenja, pošto nikakvu teleologiju dobra (svejedno da li religioznu, filozofsku, socijalnu, individualnu) ne mogu usvojiti.

Jedna od mojih ni na čemu zasnovanih predrasuda: neprijatan mi je razvrat.

Razvrat je, u stvari, vrsta ogoljavanja postupka (bez bilo kakvog nedoličnog kalambura), razvrat to je zadovoljstvo lišeno motivacije.

Besmisleno je za prostitutku govoriti da je razvratna žena u prostituciji je motivacija (tj. novac) upravo istaknuta u prvi plan.

¹ Junak Dostojevskog (*Zli dusi*).

Kada žena živi sa ljubavnikom (jednim), ona ima kao motivaciju ljubav ili makar samo *izbor*, tj. upravo to što je on *jedan*.

Kada žena živi sa mužem, onda joj je motivacija porodica.

Kada žena počinje da živi sa nekoliko muškaraca istovremeno (a pritom nije prostitutka, tj. na taj način ne zarađuje), onda je naći motivaciju teže i počinje razvrat (tj. jedna od vrsta razvrata).

Govorim o ženama pošto je na ženama uvek sve приметnije. Razvratni muškarac može biti istovremeno pošten, pametan, prijatan čovek. Prosečna žena u razvratu gotovo uvek psihički propada.

Kod nje sve piše na čelu, i postepeno je svu ispunjava odvratnost: odvratnost reči, misli, postupaka, odvratnost čitavog doživljaja života.

Desilo mi se da sretnem neobičnu ženu. Nemoguće ju je nazvati drugačije nego razvratnom (prema odsustvu bilo kakvih stega i ograničavajućih momenata koje je odlikuje); tj. ona nema osećaj da *ona* radi te stvari koje radi; jedan sat njenog života ne odgovara za drugi.

Vjazemski je pisao: Nikada se nisam klonio razvrata i razvratnika, ali razvrat se klonio mene to je isto to.

Sifilističar koji umire u bedi i mukama predstavlja manje antisocijalnu pojavu od cvatućeg bonvivana zadovoljnog sudbinom koji se, zasativši se razvratom, pretyara u dobrog porodičnog čoveka.

Žena o kojoj govorim je takođe neka vrsta društvene sablazni; uzoran primer za propagandu razvrata; dokaz toga da je moguće prepuštati mu se bez posledica.

Kod nje nema nijedne nijanse gnusobe. Vaspitanje joj je dalo besprekorno vladanje manirima, iza kojih će možda samo najiskusnije oko naslutiti temperament (znam vrlo i vrloiskusne ljude koji su kardinalno grešili).

Zapisi Lidije Ginzburg

Lidija Jakovljeva Ginzburg (1902-1990) istaknuti je ruski historičar i teoretičar književnosti. Počela je kao pripadnik mlađeg naraštaja formalističke škole u nauci o književnosti, učenica Ejhenbauma i Tinjanova. Tokom svog dugog veka, živ sudeonik svog vremena, doživela je: sudbinu formalističke škole u sovjetskoj nauci o književnosti, razvoj književne istorije postrevolucionarnog doba, privremeno nametnuto udaljavanje iz struke, hapšenje, lenjingradsku blokadu. Rođena početkom veka u Odesi, najveći deo svog života, koji je gotovo pokrio kalendarski XX vek, vezana je za Petrograd. Aktivna u formalističkom pokretu u njegovom herojskom dobu, sve do organizacionog gašenja (početkom tridesetih godina), u kasnijem svom delovanju ona razvija vlastite poglede i primenjuje ih na različiti historijski materijal (Vjazemski, Ljermontov, Hercen). Mnogo se bavi pitanjem rubne književnosti. Posle *Stvaralačkog puta Ljermontova* (1940) i *Prošlosti i razmišljanja Hercena* (1957), to rezultira klasičnim delima *O psihološkoj prozi* (1971), *O lirici* (1974), *O književnom junaku* (1979), kao i kasnijim knjigama. Tu je već sasvim uobličen njen lični metod njen doprinos nauci o književnosti i ono po čemu je, u akademskom smislu pre svega, cenjena i poznata i van granica Rusije. On se sastoji, između ostalog, u teorijskoj (i vrlo specifičnoj) razradi pomenutih temeljnih (formalnih) pojmova. U poslednjem periodu svog života uživa autentičan, nepodeljen, iako nezvaničan ugled kao jedan od doajena humanističke akademske zajednice, a kao učesnik književne istorije i nezvanični i nezavisni autor između ostalog, originalnog i dugo neobjavljenog književnog opusa nosilac je kulturnog i književnog kontinuiteta, pre svega u očima novih generacija pisaca (Brodski, Kušner, R. Timenčik, V. Krivuljin, N. Kononov, A. Maševski i drugi).

Godine 1989, posle rasutih i pojedinačnih časopisnih publikacija i dodele državne nagrade za književnost (1988) jednog od znakova promene državne politike u jeku perestrojke izašla je obimna knjiga *Čovek za pisacim stolom*, koja je reprezentativno predstavila njeno književno delo u njegovim različitim aspektima. Tu su veće celine *Povratka kući* (1931), *Misao koja je napravila krug* (kraj 1930-ih)¹, *Zabluda volje* i *Zapisi blokadnog čoveka* (1942-1962-1983), koje uz *Dva susreta*² predstavljaju obrasce specifične psihološke proze Lidije Ginzburg, koja je, po pravilu, problemskog i tematskog karaktera. Teme su, naravno, sudbinske i fundamentalne smrt, na primer, ili ljubav, u širem i sasvim specifičnom društvenom, historijskom i kulturnom kontekstu. Ono što je zajedničko sa drugim vidom njenog pisanja *Zapisima* jeste sasvim određena ličnost naratora, obeležena epohom, koja je rezultat posebnog ličnog pristupa. U jednom fragmentu kasnih zapisa (iz osamdesetih godina), tada sasvim mladi lenjingradski pesnik Aleksej Maševski (1960), sabesednik Lidije Ginzburg, upravo je ovaj momenat ovaj lik čoveka mase, svojevrsnog čoveka bez svojstava, izdvojio kao najoriginalniji, kao najtipičniji, najvažniji i najdublji izraz vremena. Tog novovremenog, obeleženog epohom, čoveka mase (ili da kažemo čoveka gomile), odlikuje, u prezentaciji Lidije Ginzburg, između ostalog (ne i obavezno), visoka kultura, humanistički stav, kulturološka širina i radoznalost, osećanje istorije, teorijska opremljenost i istančanost i najizostreniji intelektualizam (sic!). Jedna od najvećih prednosti ovog junaka vremena jeste što nije fiktivan, nije izmišljen, nije simboličan, nego je, naprotiv, zaista autentičan, nepokolebljivo dokumentovan izdanak historijskih okolnosti. To je zaista tačno izdvojen, u ovom slučaju od strane mladog Maševskog, novum u shvatanju književnog junaka (kao što smo videli i u naslovu njene teorijske knjige, iz 1989), koji je ponudila L. Ginzburg.

Zapisi predstavljaju književno delo bez presedana u istoriji književnosti XX veka i po formi, i po konceptu, i po načinu nastanka (odnosno bitisanja u svojstvu dela: kako pre, tako i posle objavljivanja). Pre svega jedinstveni su

pošto su pokrili period od 60-ak godina (kakvih godina i kakvih okolnosti!). Pisani u žanru fragmenta, kao jedna od njegovih modifikacija, uklapaju se u širu, kako rusku, tako i evropsku tradiciju fragmenata, eseja i uspomena. Tu su, pre svega, Montenj i francuski moralisti XVII i XVIII veka, a sa ruske strane Puškin i njegovi više ili manje poznati savremenici i prethodnici, knez Vjazemski pre svih, sve do Rozanova. Kod Lidije Ginzburg nalazimo revitalizaciju fragmenta naizgled nepretencioznog, u stvari izuzetno teškog, zahtevnog i strogog žanra u literarnom smislu, naravno. *Zapisi* su pun uspeh u smislu poetike o kojoj smo govorili. Naizgled efemerni detalji, oštra zapažanja, galerija slavni i manje slavni junaka (formalisti, kolege, pisci, savremenici sve do prolaznika), ulični prizori, smena rakursa, karakteristična raspoloženja, peripetije međuljudskih odnosa, navike i običaji, osobenosti individualne afektivnosti, refleksije, svakodnevnica, direktan tuđ govor uhvaćen kao karakterističan i često u trenucima genijalnosti i inspiracije sve zajedno, a u strogo fragmentarnoj izvedbi, daje neponovljivu sliku vremena, s tim da se ovde radi o nevezanim i zasebnim celinama koje imaju i autonomno postojanje i funkcionišu po čvrstim zakonima žanra i same za sebe. Rezultat primene sveg tog bogatstva postupaka, a u stvari književnog dara i intuicije Lidije Ginzburg, jeste veoma životno i originalno delo. Činjenica da je reč o celini koja je nastajala tako dugo daje mu izuzetnu kompleksnost, perspektivno viđenje. O njenom dometu takođe možemo suditi po prijemu na koji ova u svakom pogledu specifična, ekskluzivna i netipična proza nailazi po objavljivanju, po ugledu koji uživa i, što možda nije nevažno, po suštinskom uticaju koji vrši.

U knjizi *Čovek za pisaćim stolom*, koja je izašla za života autora, objavljen je do tog trenutka najobimniji izbor iz *Zapisa*¹. Posmrtno, nastavljeno je objavljivanje iz zaostavštine, koje je daleko od konačnog. Za ovu priliku okupili smo i uskladili naše prethodne prevode *Zapisa* (koji su u razno vreme izlazili u različitim časopisima¹) i dopunili ih novim iz osnovnog korpusa i zaostavštine da bismo ponudili ovaj, na neki način, autorski izbor.

Zorislav Paunković

Sadr`aj

Zapisi iz 1920-ih i 1930-ih godina / 5
Zapisi iz 1950-ih i 1960-ih godina / 51
Zapisi iz 1970-ih i 1980-ih godina / 57

Zapisi Lidije Ginzburg / 65
Zorislav Tonković

Njen um nije izgubio slobodu, osećanja nisu ogrubela, moralne predstave (sa izuzetkom jedne oblasti) nisu se poremetile.

Osećanje humora sačuvalo ju je od cinizma, pošto je za cinizam potreban uvek delić tupe ozbiljnosti ironija je isto tako nespojiva sa cinizmom kao i sa licemerjem.

Radi se samo o tome da je to za nju prava vrednost, životno delo, ne landranje, ne razonoda.

(Pada mi na pamet tim povodom moto Felise Maksimovne. Ona kaže da se mnoge devojke ljube jer drugačije ne umeju da razgovaraju sa muškarcima.)

U razvratu je kod nje jako mnogo jednostavnosti i neposrednosti (čak do naivnosti) i ni najmanje podsmeha.

Moguće je slušati vulgarne anegdote kao čistu igru rečima. Vulgarnost smisaona pomeranja čini izrazitijim.

Ali ima ljudi koji pričaju viceve tako da se oni mogu zamisliti tada mi postaje fizički loše.

Ljudi su poput viceva; ne podnosim ljude koje je moguće zamisliti u njihovom intimnom životu, čak i kad oni ćute o njemu.

Tome pretpostavljam ženu koja priča kako spava sa svojim ljubavnikom, ali priča na takav način da vi ne čujete ništa osim reči.

*

Ja i Buhštab¹ smo jednom prilikom široko iskoristili jedan od Tinjanovljevih napada mizantropije.

Pratili smo ga, i od Isaakijevskog trga do Grčkog prospekta ispričao nam je mnoštvo gadosti o književnim ljudima, živima i mrtvima.

Između ostalog, veoma je zanimljiva priča o Dostojevskom, koju J. N. zna od Koni.

Dostojevski je tobože došao kod Turgenjeva kada su već bili u najgorim odnosima i ispričao mu o sebi

stavroginsku priču (zavođenje devojčice).

Turgenjev je skočio i povikao: Kako se usuđujete da dolazite k meni sa svojim svinjarijama! Gubite se!

Na to je Dostojevski objasnio da je bio kod svog starca i da mu je ovaj naredio da ode svome najgorem neprijatelju i sve mu prizna...: Dakle ja sam došao k Vama .

Tu priču je Koni čuo od I. S. Turgenjeva.

Zamislite samo pričao nam je oduševljeno Tinjanov kako Turgenjev visokim glasom viče na Dostojevskog .

I kako je to izuzetno karakteristično: Turgenjevu se prvenstveno nije dopalo to što se Dostojevski *njemu* obratio sa svojim svinjarijama.

1927

Srećna je kombinacija lenosti i častoljublja. Te osobine, ispravljajući jedna drugu, čuvaju svog nosioca od raspuštenosti i karijerizma.

*

Dođite u četvrtak ili petak kaže žena ljubazno i ne shvata šta, u stvari, govori. Za nju između petka i četvrtka gotovo da nema razlike. A zaljubljeni muškarac se, dok sluša poziv, već sledio pomislivši na to kako će trenutak za trenutkom proživljavati tu užasnu razliku koja za njega postoji između četvrtka i petka.

Radi se o tome što muškarac, ako još uvek ne voli do gubitka samoljublja, neće doći u četvrtak, nego u petak.

Nedavno sam imala razgovor sa J. M. Tronskim, koji me je konačno učvrstio u onom o čemu razmišljam u poslednje vreme: potrebna je književna sociologija. Sklovski je javno obznanio: Zar sam ja protiv sociološkog metoda? Nipošto. Ali neka to onda bude dobro .

To treba zasnivati na specifičnim načelima koje bi mogli uneti stručnjaci za istoriju književnosti, uz uzimanje u obzir društvene specifičnosti spisateljskog načina života. Uslovi profesionalne književne svakodnevnice mogu promeniti početnu socijalnu datost pisca. Sa svoje strane, ta prvobitna osnova može stupiti sa njima u interakciju.

Vjazemski, u čijim se razmišljanjima mogu pronaći začeci književne sociologije, izdvajao je pisce-amatere, u koje je ubrajao Deržavina, Dmitrijeva. Tu nema reči o diletantizmu u našem shvatanju te reči. Ko bi posumnjao da je Deržavin potpuno bio čovek od književnosti. Pod amaterstvom Vjazemski je shvatao književno-sociološki momenat ekonomsku nezavisnost pisca od njegovog književnog rada činjenicu koja nekim svojim aspektom i u određenoj meri mora uticati na celokupnu njegovu produktivnost. Na Puškinovom primeru se može videti kako profesionalna, principijelna merkantilnost dolazi do punog izražaja na račun aristokratskog amaterstva.

Eto ogromnog područja po kojem treba da idemo uz napore i sumnje. Umesto toga, nasmejani lektor predlaže studentima prve godine da daju sociološku osnovu pesmi *Mesec pliva u ogledalu...* i sl. Boris Mihajlovič E jhenbaum] je zamislio knjigu o spisateljskom životu. To je upravo ono što on u ovom trenutku može i treba da uradi.

Da, razume se, imanentnost književne evolucije je napukla i stvorila mnoštvo tačaka u kojima bi se formalisti mogli prijateljski dodirnuti sa sociolozima

kulture.

*

Uvek sam shvatala zbog čega proučavam rusku književnost XIX veka, književnost prve polovine XIX veka itd., ali ponekad mi nije bilo jasno zbog čega baš ja proučavam književnost i kako čovek uopšte može posvetiti svoj život tom poslu.

Ako zanemarimo neke biografske razloge koji u suštini i nisu razlozi, već samo pomoćni impulsi, za mene postoji samo jedno umirujuće objašnjenje: proučavam književnost zato što je volim i zato što je meni svojstven maksimalno realistički odnos prema svojim sklonostima to jest intenzitet ovog ili onog doživljaja, kao i estetskog zadovoljstva, kod mene raste upravo proporcionalno stepenu njegove uobličivosti i logičke razjašnjivosti.

Pored toga postoji i pitanje *zašto* se bavimo svojom naukom. Tu se ne radi više o poreklu delatnosti, već o individualno-praktičnom ili etičkom i socijalnom opravdanju.

Opravdanja mogu biti različita (moja stara ideja je čovek ne treba da se bavi onim čime mora, ni onim čime želi, već onim čime može). Opravdanje da proučavanje književnosti nije gore od bilo kojeg drugog, te da poboljšava naše saznanje. Opravdanje koje se poziva na specifični momenat očuvanja kulture i čak, jednostavno, na očuvanje književnih dela, koja prestaju da postoje kada se o njima prestaje govoriti.

Ne treba brkati obrazloženje pojave i podsticaj na nju. I dok je kod stručnjaka za književnost sa obrazloženjima sve u redu, za podsticaje se to ne može reći. Ispada da je proučavati paleografiju prirodnije nego proučavati književnost; do ove se uvek dolazi odnekud, to jest nauka o književnosti je kuća sa

predsobljem.

Često se dolazilo iz javne delatnosti, ali je uvek postojao i put iz književnosti u književnost... U svim vremenima, pisac, koji je i najsavršeniji čitalac svog vremena, govorio je o književnosti ono što je bilo potrebno.

Simbolisti su bili očevi formalizma. Ali simbolisti su bili isuviše veliki pisci da bi zasnovali nauku o književnosti. I tome nisu smetale samo crte onostranog tumačenja književnih pojava koje su bile svojstvene njihovom stvaralačkom iskustvu, već i potpuno drugačije zanatske strane tog iskustva. Za pisca su uvek karakteristični takvi načini mišljenja i govorenja o svom materijalu koji se ne mogu iskoristiti za konstruisanje istraživačkog sistema.

Tu nije toliko reč o intuiciji, o neposrednom stvaralačkom uživljavanju i dr. Postoje takvi metodi analize potpuno konkretnih obeležja, njihovog izdvajanja i ocenjivanja, koji su uslovljeni veštinom, a istraživanje ih izbegava. Primer za to su blistava, a pritom nipošto ne intuitivna, već u velikoj meri konkretna Tihonovljeva¹ predavanja o savremenoj poeziji. Tihonovljevi govori nisu dešifrovanje književnih činjenica, nego književna činjenica koju treba dešifrovati.

Našu nauku nisu stvorili simbolisti, nego ljudi simbolističko-futurističke epohe, autori loših pesama; diletanti koji su spojili začetke poetskog iskustva, bez kojih nije moguće uključivanje u uslovnu magiju zanata, sa psihološkom mogućnošću potiskivanja tog iskustva, njegovim podređivanjem interesima čistog istraživanja i uopštavanja.

Nimalo nije slučajno to što su Šklovski i Tinjanov sada beletristi... Nije slučajno ni to što tri četvrtine našeg seminarara želi da napiše roman ili što će se u Institutu za istoriju umetnosti¹ teško naći deset ljudi koji u zgodnoj prilici ne mogu da napišu pesmu.

Šklovski tvrdi da svaki valjan stručnjak za književnost mora umeti, ako zatreba, da napiše roman. Makar i loš, ali tehnički besprekoran. Ako ne može, onda je on neozbiljan.

U svakom formalisti čuči propali pisac rekao mi je neko. I to uopšte nije istorijski nesporazum nego istorija uzvišene bolesti. Neće valjda svaka naša biografija počinjati lošim pesmama i završavati se romanima... najverovatnije isto tako lošima.

Mirno akademsko napredovanje nauke o književnosti nije moguće. Zadnja decenija je pokazala da su teorijski i istorijski problemi nauke o književnosti kratkotrajni. Ta kratkotrajnost činila nam se simptomom nenaučnosti; ponekad je bila uvredljiva; zbog nje smo se svađali sa učiteljima (učitelji su uživali u vlastitom skakanju s teme na temu, pošto su se uvek plašili da liče na profesore). Jednom rečju, bili smo nezadovoljni. Mada, šta da se radi svi pokušaji da se na miru obrade pitanja koja su zamišljena pre deset godina zapadali su u neopisivu dosadu. Umesto mirnog razvoja, nauka o književnosti bila je ipak predodređena na isprekidan rast, ubrzan i iscepan, kao montaža kratkometražnog filma.

Ona se nije mogla razvijati sama od sebe, bili su potrebni spoljni poticaji i ukrštanje sa drugim nizovima. Moguće je da smo mi paraziti koji, kako ne bi umrli zbog nedostatka hrane (ili iz dosade), moraju da se hrane ili sociologijom (Ejhenbaumov književni život i dr.), ili lingvistikom (Vinogradov i dr.), ili tekućom književnošću. Za one koji sebe ne smatraju u prvom redu istoričarima ili teoretičarima književnosti, već u širem smislu piscima, profesionalcima reči, odsustvo poslednje vrste veza i impulsa je pogubno.

*

Stari opozavci¹ su umeli grešiti. Kao sve novator-

ske pokrete, živim su ga činila predubedenja i netrpeljivost. Ima li sada smisla metodološka zluradost: aha, oni se odriču starih grešaka, grešaka na koje sam ja (taj i taj) ukazivao još te i te godine. Pa eto, te i te godine (na primer 1916), greške, koje su i tada bile greške, bile su još uvek eksperiment. Uporedo sa pojmom radne hipoteze trebalo bi uvesti pojam radne greške. (Takav pojam postoji u logici.) Žirmunski² je jednom prilikom, govoreći sa mnom o novim pogledima Tinjanova, primetio: Ja sam otpočetak skretao pažnju da je istorijsko proučavanje književnosti izvan međuodnosa nizova nemoguće. Ali tada je ta tvrdnja slabila početno izdvajanje nauke o književnosti ne zbog toga što nije bio u stanju da shvati argumentaciju iznetu protiv nje, nego zato što je želeo sačuvati svoje slepilo dok je ono omogućavalo traženje specifičnog u književnosti. Nije bilo teško usvojiti razumnu argumentaciju Žirmunskog i drugih teško ju je bilo usvojiti u tom trenutku i na takav način da bi iz nje direktno proizlazila Tinjanovljeva istorijska teorija funkcije.

Sada pogrešnost imanentnog razvoja književnosti stoji kao na dlanu, nemoguće ju je ne primetiti. Ako se to nije primećivalo ranije, to je bilo zbog toga što se književne teorije ne rađaju iz razumnog razmišljanja. Izgleda kao da bi se, pod uticajem pravilno konstruisane argumentacije protivnika, jedne metode istraživanja mogle zameniti drugima. Međutim, to se ne dešava logika samo uobličava književnu metodologiju, koja nastaje iz kombinacije lične psihologije i osećanja istorije. Nju, kao i ljubav, ne ubija argumentacija, nego vreme i nužnost kraja. Tako je došao kraj imanentnosti.

*

Čovek koji nije umeo da sredi svoj položaj tako da

$\overline{0}$

može da se ponosi svojim nesrećama stidi ih se. Dobro vaspitan čovek stidi se i tuđih nesreća.

*

Već sam, u jednoj od ovih svezaka, pisala o tome da je za mene neophodan uslov moralne patnje orijentacija na beznađe, na beskonačnost doživljaja. Moći zamisliti kraj, znači završiti s tim.

Jer ako se pouzdano zna da će patnja proći, kao što se pouzdano zna da će zarasti porezani prst... Ako će proći, zašto onda da uopšte bude?! To nema smisla. Tada se prema patnji javlja odnos isti kao prema zubobolji, prema reumatizmu. Neprijatno osećanje... Ako ga ne uspevamo poništiti, valja ga zaobići, zavarati pažnju. Tada čovek, proživljavajući patnju, istovremeno jede, radi, presvlači se, ide u kupovinu, razmišlja o drugim stvarima. Ponekad, kada mu je jako teško, stiska zube.

Sve se svodi na besmislen bol, poput tupog bola, koji se ne može smatrati fizičkim samo zbog toga što ga je teško lokalizovati. Čak nije ni naročito teško. U suštini, mi znamo gde živi patnja otprilike ispod rebara.

Patnja je neizlečiva duševna groznica, retrospektivni pogled na propalu sreću, neodređeno traženje nepostojećih vrednosti i ciljeva... Ili samo prekid. Prekinula se životna inercija neprekidno proticanje stvari koja od čoveka skriva neuhvatljivu nedokučivost postojanja. On ne pati više ni zbog određene nesreće, ni zbog izgubljene radosti. Pati zbog promena: menjajući stan, odlazeći na put i vraćajući se u pauzi između dve inercije.

*

Šklovski je jednom napisao da je psihološki roman

$\overline{1}$

počeo od paradoksa. U stvari, kod Karamzina¹, recimo, pa i uopšte u tadašnjoj povesti i romanu, duševni svet junaka nije zauzimao manje mesta nego u psihološkom romanu. Ali doživljaj se kretao po pravoj liniji, to jest kada je junak nameravao da se oženi devojkom koju voli, on se radovao, plakao je kada su mu umirali najbliži itd. Psihologija se pojavila kada je sve počelo da se odvija naopako.

*

Razgovor o vremenu nipošto nije slučajna pojava. Do te mere nije slučajna, da ga svako od nas, ni sam to ne primećujući, koristi kao izlaz iz nesumnjivo bezizlaznih situacija. Eto, sedi čovek i mora da govori, a toliko nema o čemu da govori da mu se grlo steže. Kroz deset minuta on sa čuđenjem oseća da mu je lakše; kako se to moglo dogoditi? I tada na svoje zaprepašćenje primećuje da govori o vremenu. To je nepogrešivo sredstvo, ali, na žalost, palijativno.

Razgovor o vremenu nije slučajna jer ništa ne može biti ograničenije i prirodnije od njega. Razgovor koji vodimo zbog toga što nas zanima zasnovan je na nepoznavanju. Obratno, u nametnutom razgovoru odsustvuje nepoznato. Takav razgovor izbegava trošak misaone energije, tautologičan je, barata očiglednim stvarima.

Zgodno je konstatovati činjenice, ali nije zgodno konstatovati svaku činjenicu. Ne mogu se davati opušteno primedbe o takvim očiglednim stvarima kao što su spoljašnjost, odelo, navike, sagovornikovi rođaci. Za to je potrebna pažnja, to jest promišljanje, to jest na kraju krajeva opet troškovi (beskorisni ako je razgovor prazan) misaone energije. I eto, ja neznatno okrećem glavu prema prozoru i izgovaram ugodnu, apsolutno bezopasnu frazu koja sadrži poređenje moskovske kli-

me sa lenjingradskom.

Doduše, u svemu tome ima mnogo lakomislenosti, zanesenosti sadašnjim trenutkom na račun budućnosti; govori se i zaboravlja da će za najviše tri minuta razgovor opet biti na istom mestu.

*

Svaku duševnu patnju, za razliku od fizičke, prati iluzija beskonačnosti. Dimenzije nesreće se ne uzimaju u obzir: neuspeli ispit, povređeno samoljublje, izgubljena ljubav u trenutku kada ih čovek doživljava donekle prete da ostave trag na čitavom njegovom daljem životu. Jasno zamisliti mogućnost prestanka duševne patnje znači uništiti je.

Ljudi podnose najstrašnije fizičke muke, a ubijaju se zbog duševnih događaja koji u slučaju neuspelog samoubištva kroz godinu dana izgledaju nedostojni pažnje. Čoveka ne uništava stvarna neizdrživost, već beznade.

Hiljadugodišnje iskustvo čovečanstva i višegodišnje iskustvo ličnosti jedva da su dovoljni da se po koji put formulišu večne formule: *sve prolazi* i *vreme je najbolji lekar*. Njima se ne može tešiti čovek koji je izgubio dete ili ga je ostavila žena koju voli; ako je prgav, to je čak rizično.

Te formule se još uvek slabo drže na površini ljudske prakse: u trenutku patnje čoveku se čine izuzetno banalnim, izveštačenim i primenljivim na bilo koga i bilo šta, ali ne i na njega. Onima, pak, koji su izgubili sposobnost da pate ili nemaju potrebu za njom, izgledaju samo banalne.

Duševna muka koju prati svest o njenoj prolaznosti nije muka, nego raspoloženje. Obrnuto, treba samo osetiti da fizički bol nema kraja i on prestaje biti samo fizički. Sumnjičavi ljudi unose u fizičku pat-

nju element duševnog doživljaja i nesrećni su dvostruko.

*

N. kaže: Nesrećna ljubav, kao i srećna, prelazi u naviku. Nastaje bliskost jednostrana, ali zbog toga ništa manje čvrsta (zar nije svejedno da li iluziju bliskosti doživljava jedan čovek ili dva). Na kraju krajeva, muškarac voli ženu koja ga jedva podnosi onom zaustavljenom ljubavlju koja se više ne oseća, jer se pretvorila u osnovu, deo duševnog organizma (kao krvotok); jednom rečju, onom istom ljubavlju koja se stiće kao rezultat dugih godina porodičnog života .

*

Događalo se da loše vreme pretpostavim bilo kom drugom zbog toga što ono ni na šta ne obavezuje. Ja i sada ponekad volim loše raspoloženje zato što donosi iznenadnu ravnodušnost prema stvarima koje su još maločas uznemiravale i odmor od ispoljavanja životne energije. Loše raspoloženje, kao kišno veče, kao laka prehlada odjednom ukida pitanje o načinima razonode i, uopšte, o izboru životnih puteva.

*

Još nijednom u životu nisam kupila olovku. Olovke se ne stiću, već nalaze. Njih krađu, pozajmljuju od poznanika, pronalaze u fiokama i džepovima. Isto tako, svako zna da je psihološki nemoguće kupiti zihernadlu i to zbog toga što zihernadla spada u kategoriju predmeta koji su korisni, ali se ne pamte.

Danas, uređujući svoju novu sobu, razmišljala sam nad prazninom svog pisaćeg stola: osim knjiga i papira

mastionica, pero, dve olovke (ukradene), kutijica sa rajsneglama koja bi mogla stajati u fioci, ali još stoji na stolu, nesumnjivo zbog punoće slike; to jest, razmišljala sam u stvari o tome odakle ljudima te glupe, ali često prikladne stvari koje im stoje na stolovima: nekakve podloge, nekakve opet futrolice za olovke i pera, pa nekakve krajnje hibridne stvarčice... Nemoguće da ih ljudi kupuju, ma koliko da su jeftine. Nemoguće da čovek, posebno muškarac, specijalno ide u trgovinu i traži takvu jednu nediferenciranu stvar. Sve se to, čini mi se, pojavljuje nekako mimo ljudi. Jednostavno se pronalazi u porodici i prelazi od jednog do drugog. Zbog toga onaj ko kupuje pisaći pribor van kuće, u drugom gradu, ništa od toga nema.

Ne umem da se dokopam praizvora tih predmeta. Da se tu ne radi o nastajanju iz ničega?

*

Ovih dana u kružoku pametan i sjajno napisan referat Hofmana¹ *Riljejev*. U diskusiji izbija strah da je prekoračio granice estetske percepcije. Dostojanstveni Hofmanov odgovor: Šta mi znamo o prirodi estetske percepcije? Postoji percepcija književne forme i nju treba proučavati . Dalje je rekao: Formalizam je ponikao iz estetike futurizma, iz estetike formalne upotrebe reči. Posledice te geneze su očite: formalni metodi istraživanja, ograničeni estetskom percepcijom, dovoljni su u prilazu jednoj vrsti dela i nisu dovoljni u prilazu delima druge vrste. U prilazu Riljejevu ispostavilo se da su oni nedovoljni, tj. neupotrebljivi .

Mene ne plaši činjenica da se mi ukrštamo čas sa sociologijom, čas sa ideologijom, već to što smo postali nešto previše pametni i tobože razumemo suviše mnogo stvari. Stalno mi se čini da upravo nauka

treba da bude priglupa , ili, tačnije, pomalo ćorava i jednostrana. Na šta bi ličio Šklovski da je 1916. godine sve znao, sve osećao, sve video.

Krajnje su mi *neprijatni* kod mene i mojih drugova zadovoljnost vlastitom smelošću i patos širokih horizonata. Baveći se bilo kojom kulturnom delatnošću (naukom, umetnošću, filozofijom) mora se pamtiti: ono što je lako loše je (kao što se prilikom odlaska u trgovinu pamti da su jeftine stvari loše); steći teoretske široke horizonte i razumevanje svega daleko je lakše nego izgraditi i koristiti sistem uspešnih jednostranosti.

Gukovski, Buhštab i ja imali smo isti osećaj, čiji bi smisao otprilike bio: sjajan rad, ali u duši smo očekivali otkriće a nismo ga dobili.

I neće biti otkrovenja (otkrovenje su bili *Arhaisti i Puškin*¹), dok budemo baratali stalno jednim te istim kategorijama književnih odnosa i pronalazili svaki put u istoj shemi mesto za novu pojavu. Do otkrovenja će doći onda kada se pojavi stvar, koja će biti i istorijska, i istovremeno stvar, a ne samo bestelesna senka književne borbe.

Ne radi se o stilistici , već o semantici, koja, po Vinogradovu, predstavlja sve, to jest rezultat svih faktora, u najmanju ruku svih konstruktivnih faktora u njihovom međusobnom delovanju. Radi se o tome da se sazna kako je načinjen smisao reči, a to znači saznati i sve ostalo.

Baš zato što je Hofmanov rad bio tako besprekorno dobar, osetila sam neku vrstu umora i duboko odsustvo želje da radim dalje onako kao što mi umemo. Tačnije, ne odsustvo želje da radim, nego da fiksiram rezultate recimo, pišem članke.

Sa zanimanjem posmatram V. H. Hofmana]; čini mi se da je to čovek čvrste individualnosti i volje. Sve je to uredno potisnuto u unutrašnjost i ispoljava se pre-

ko slučajnih simptoma, na primer arhaične sklonosti prema Niču i Brjusovu. Verovatno mu je svojstveno častoljublje velikog dometa, tako velikog i iznad naših mogućnosti da je u korenu neutralizovano; kao posledica tog suprotnog kretanja on živi tako kao da ga je ta strast mimoišla. Jednom mi je gotovo ljuto govorio kako se gušimo zbog nepostojanja profesionalne konkurencije.

Šest meseci sam se bavio pitanjima govorništva. Nagovarali su me da nastupim sa referatom. Bio sam neodlučan i, dok sam bio neodlučan, sve je bilo u redu. Nagovoriše me. Posle referata ljudi koji se time bave čitavog života stiskali su mi ruke i govorili da sam osno- vao nauku. I odmah je postalo dosadno. Gubi se volja.

Kako, i u nauci se gubi volja?

Tu je posredi druga stvar. Kada se bavim naukom ne mislim ni o čemu drugom. Ali u svakodnevnicima pedagoškoj, časopisnoj i drugoj... pretila opasnost od nekvalitetne lakoće.

Uz to, nemoguće nas je navesti na iskušenje, ne zbog toga što smo mi iznad iskušenja, nego zbog toga što su iskušenja jedna... Zapravo, nije iskušenje zarađivati 300 rubalja mesečno ili postići onaj stepen čuvenja kada formaliste objavljuje *Zvezda*.

*

Pisci, uopšte uzev, nastaju govorio mi je Šklovski shvatite, kao što nastaje predeo: teče reka, stoji drvo, još jedno drvo kao posledica dogodio se predeo i sjajno! Tako se događaju pisci. Tolstoj, to jest *Rat i mir* dogodio se od porodičnog romana, plus psihologija, plus vojna razmatranja .

*

Slovenofili su bili zabranjena struja ruske kulture; i oni su korespondirali jedni sa drugima od Šiškova do Rozanova. Uvek su pobeđivali karamzinizam i evropeizam prožet vernošću Rusiji evropeizam Karamzina, Puškina, Belinskog, Turgenjeva.

Slovenofili su se razlikovali od drugih time što su uvek insistirali na nemogućem (tu tradiciju je započela apsurdna i dirljiva delatnost Šiškova). Većita opozicija pobedonosnom ruskom evropeizmu... Pametna opozicija, sa nijansom neodgovornosti i eksperimenta.

Karamzinizam i ruski evropeizam svih vrsta nosio je odgovornost za mnoštvo ljudskih duša i umova; otud je bio prinuđen da barata stvarima ostvarivim, razumnim i usklađenim sa prirodnim kulturnim razvojem zemlje. Kod slovenofila je, pak, bio patos većitog monologa, to jest patos koji može biti iskren za glumca, ali ostaje fiktivan za gledaoca. Oni su uvek govorili sa Rusijom; a niko u Rusiji ni vlada, ni narod, ni društvo nije ih slušao, u krajnjoj liniji, nije ih slušao ozbiljno. Monolog je delimično sumanuta forma; kod slovenofila je bilo neobično mnogo političkog, religioznog i književnog vizionarstva.

Slovenofilstvo je predstavljalo rezervu ruske kulture, koja je korištena svaki put kada bi pobednici osiromašili. Odatle je preuzimao Tolstoj, Hercen takođe, kao i simbolisti. Ti ljudi, zabranjeni za praktičnu upotrebu, mogli su kultivisati takvu raskoš misli, takvu istančanost ukusa i doživljaja kakva bi u rukama pobedonosnog pravca bila prosto nedopustiva: oni na vlasti (koji imaju duhovnu vlast) ne mogu rasipati moć na suptilnosti to je jedno; a drugo vlastodršci ne treba da iskušavaju publiku.

Upravo je slovenofilski kritika, uz svu ideološkičnost, mogla sebi da dozvoli da se interesuje za samu književnu stvar, ne samo za ono što ona odražava (primer sjajna knjiga Leontjeva o Tolstoju).

*

V. M. Žirmunski nije pročitao *Kihlju*¹ iz bojazni da neće moći da bude dovoljno objektivan. Neka je to izveštačeno; čovek je uvek bolji kao izveštačen nego kao raspušten, što, uostalom, ne govori u prilog čovekovoju prirodi.

*

Iz razgovora sa V:

Zašto se ne udaš? vikao je na mene K. Udaj se za Kolju N. Ostavi me na miru, molim te! Šta će on o meni pomisliti ako se udam za njega .

*

Sa čuđenjem razmišljam o tome zbog čega mi je često tako dosadno da razgovaram sa N. N. Nedavno sam se dosetila: ja i on uopšte ne umemo da razgovaramo, iako govorimo puno, jer čutati jedno pred drugim takođe ne umemo.

Mi pričamo. Ja, na primer, o Institutu za istoriju umetnosti, on, na primer, o detinjstvu... Na kraju, svako ostaje sa svojom pričom koju je privremeno pustio u opticaj. Tema razgovora se ne pojavljuje. Tema razgovora, za razliku od teme priče, u stvari ne postoji u prirodi i nema nezavisno postojanje; ona ništa ne zna o svojoj najbližoj budućnosti.

*

Ljudska svest je konzervativna. Dok mašta često barata sa nepostojećim stvarima, pamćenje podmeće stvari koje su prestale da postoje. Vidimo zvezde koje su se ugasile pre bezbroj godina. Ličimo na udovicu koja svako veče puni lulu i greje noćne papuče pokojnog

muža. Ako nećeš da nosiš sa sobom mrtvačnicu svih jučerašnjih i prekjučerašnjih dana, uči se da prepoznaješ signale vremena. Život je, naravno, neprekidan proces, ali čovek je stekao osećanje ritma onda kada se naučio da deli proces neprekidnog zvučanja ili kretanja na uslovne delove, periode.

Vreme ističe nesumnjive znakove kraja nesumnjive kao raspadanje mrtvog tela. I svest (to jest, ono uređenje, onaj sadržaj svesti koji je svojstven čoveku u određenom segmentu života) treba pokorno da umire u skladu sa znakom.

Da bi čovek bio živ, njegova svest mora mnogo puta umreti i vaskrsnuti poput Feniksa ili procesa proizvodnje, rekonstruisanog na novim osnovama ... Inače nastaju žalosne pojave: mladoliki starci; majke koje su ljubomorne na ćerke; učitelji koji zavide učenicima...

Dobro je umeti završavati periode života kada se čuje zvono vremena.

Iz posmrtno objavljenog

7. januar 1927.

Juče, pregledajući ovu svesku, razmišljala sam o neobičnoj crti: najdorađenije i najopsesivnije misli u nju ne dospevaju, dospeva nekakva periferija.

Ima u tome, jednostavno, i lenosti: nema želje za bavljenjem sistematizacijom onog najvažnijeg ; o njemu obavezno treba pisati odgovorno. Ali ima i drugo: nekakvo snebivanje i nesvesna (i, naravno, fiktivna) uverenost u to da je to moje i sa mnom, da je to nemoguće izgubiti, a treba beležiti trenutne reči, događaje, oseće.

1928

Naš grupni portret sa učiteljima približava se kraju.

Ima ljudi koji u našem životu postoje ozbiljno i ljudi koji su nametnuti. Veliki deo odnosa se nameće ili stvara radi zabave, udobnosti, vežbanja osećanja i mišljenja, radi ispunjavanja praznina. Za mene su učitelji bili izuzetno ozbiljna stvar u životu. Mnogi ljudi nas pomalo modifikuju, tako da osetne promene nastaju iz zamršenih kombinacija i zbrajanja rezultata. Oni, učitelji kao takvi, u punom smislu reči su mi promenili život. To mogu reći samo za još jednog čoveka. Da nije bilo Ejhenbauma i Tinjanova, moj život bi bio drugačiji, to jest ja bih bila drugačija drugačije bih razmišljala, osećala, radila, odnosila se prema ljudima, gledala na stvari. Odnosi sa učiteljima su uvek bili spoljašnji. Odnos prema učiteljima, bar kao znacima životnih sadržaja, bio je do kraja pravi.

Patos koji trošimo na nametnute ljude kažnjava se na kraju podsmehom nad samim sobom. Stidimo se i govorimo: Ah, bože moj! To je bilo gotovo u detinjstvu!

Znam da u pravom odnosu prema čoveku ima nešto što je suštinskije i trajnije od nenamirenih računa, povrednog samoljublja, gorčine i čak nesreće to je zahvalnost zbog doživljenog patosa, a posebno zbog toga što ga se u životu nikada nećemo stideti.

*

Službenik radi u radno vreme. Naučnik radi posle posla. On može raditi (razmišljati) i za vreme ručka, i u šetnji; ali može izdvojiti za sebe i sate potpunog odmora, apsolutne umne praznine koja nailazi iznenada i neobjašnjivo, kao san. Samo pisac (mislim na pravog

pisca) ne može nikada da se odmara: on mora neprestano proživljavati život. Za književni život 20-ih godina sve je karakterističnije spajanje službenika, naučnika i pisca u jednoj osobi – ona je i stručnjak za film. Po svemu sudeći, taj čovek bi trebalo da ujutro bude na poslu, danju piše, uveče ide u bioskop, noću spava, a preostalo vreme misli.

*

Čak ni veoma srećni ljudi ne izazivaju kod mene zavist, ni nezadovoljstvo, ako su izrazito zadovoljni: uopšte nikada ne izazivaju nikakva loša osećanja. Sposobnost da se bude srećan – isto je takva psihološki konkretna stvar kao pamet, kao hrabrost ili dobrotu. Meni je važnije da porazgovaram sa srećnim čovekom nego sa pametnim. Navikla sam na pametne ljude; iz iskustva znam da jedan pametan čovek drugome ne može reći mnogo novog i zanimljivog (naročito ako su iste struke). Ali srećan čovek, čak i ako je, što je malo verovatno, filolog – uvek je otkrovenje, opredmećeno rešenje osnovnog životnog zadatka.

Besmisleno bi bilo tvrditi da treba izbegavati nesrećne ljude, ali nesumnjivo treba izbegavati principijelno nesrećne ljude. Ima takvih ljudi koji su principijelno nesrećni i smatraju da je časnije biti nesrećan nego srećan. To je podvrsta stare inteligencije koju je revolucija delimično istrebila. Ima ljudi principijelno nesrećnih iz zavisti, pohlepe i polusujeverne-poluproračunate ubeđenosti da treba kriti svoje blagostanje. I oni ga kriju pošteno – od samog sebe. To je podvrsta malograđana. To su domaćice koje govore: Drugima sve ide od ruke, u potpunoj ubeđenosti da se tuđi muževi i tuđa deca – sjajno snalaze u životu.

Ima ljudi koji su principijalno nesrećni zbog toga što su stigli do onog stepena duševnog umora ili ne-

0

marnosti kada se svaki napor volje oseća gotovo kao fizički bol. Strašna je činjenica da je lako biti nesrećan; sreća se, kao i sve lepe stvari, teško postiže. Uz izuzetak retkih izabranika – svi smrtnici moraju da je stiču, da stvaraju vrednosti da bi u njima uživali.

Za principijelno nesrećne ljude nesreća služi kao pouzdana motivacija za njihovu okrutnost prema ljudima i izuzetnu nežnost prema samom sebi.

Moj život je upropašten, a taj čovek još nešto hoće od mene – to je jedna formula.

Druga formula je:

Neću se vakcinisati protiv boginja.

A zašto?

Zato što lancete grebu. Ponekad i poseku.

A šta ako dobijete boginje?

Pa od boginja se najčešće umire. Šta ćete bolje.

*

Ja idem samo na svoja predavanja – kaže Vinogradov – a i to ne uvek.

*

Godine 1920, čini mi se, Blok je u Institutu prisustvovao nekoj sednici opojazovskog tipa. Raspravljalo se o stihovima. Blok je, izgleda, osećao da se od njega očekuje sud, pa je rekao: Sve što ste ovde govorili je zanimljivo i, verovatno, tačno, ali mislim da to pesnik ne treba da zna.

Ta Blokova sklonost ka neznanju bila je isključivo lična i ništa manje tuđa simbolističkoj kulturi nego akmeističkoj i futurističkoj. Po svemu sudeći, proizlazila je iz nekakvih tajnih osobina Blokove psihološke strukture.

*

1

Čovek priča kako mu je 1920. godine umro petogodišnji sin od dizenterije; kako je on otišao iz bolnice u uverenju da je detetu bolje, vratio se sutradan i zatekao agoniju. Tako je i umro, u mom prisustvu kaže otac i tu poslednju frazu izgovara iznenadno se osmehujući, kao da se radi o čudnovatom slučaju. Razmišljala sam o neumesnosti tog osmeha i njegovoj logičnosti. Osmeh je, verovatno, bio jedini način da se izgovori takva užasna fraza. Moguće je i da je ona bila čin pristojnosti prema sagovorniku.

*

Na kraju krajeva, čovek dolazi do sretnog otkrića: duševno neraspoloženje, pa ni depresija nisu razlog da čovek izbegava obaveze. Niti, uopšte, da naruši uobičajeni životni poredak. Čovek za koga je neraspoloženje patos, osnovni sadržaj svesti, a sve ostalo više ili manje uspeo pokušaj skretanja pažnje, pretvara se tada u čoveka za koga je neraspoloženje samo smetnja, više ili manje ozbiljna.

U književnosti me ne zanimaju rariteti. U uslovnom svetu čudaka, genija, zločinaca, svetaca, ludaka i pesnika (literarnih) ne osećam upornost materijala, snagu otpora, koja je neophodan uslov za estetsku radost. Sveci, pak, nakaze i geniji brzo i bez pogovora zauzimaju bilo koju pozu.

U čoveku i čovekovoju sudbini ne analizira se ono što je neponovljivo lično, jer je ono krajnja i pomoću naših metoda neraščlanjiva granica psihološkog mehanizma, kao ni ono tipično, jer tipizacija guši materijal, već u prvom redu sve što je u skladu sa psihofiziološkim i istorijskim zakonitostima. Fatum čoveka, kao tačka presecanja sveopštih tendencija.

Čovek ima nekoliko fatuma: intelektualni, emocionalni, profesionalni i dr.; oni nisu kod svakoga među-

sobno usaglašeni. Neko ko nije istorijska ličnost, može da bude istorijski čovek. Ne trkajući se sa istorijom, može se osećati pritisak istorije u svojoj krvi.

Nijansa čudaštva i zbrke u ljudskom materijalu književnosti ne zadovoljava me. Najvažnije za pisca je odraziti patos zakonitosti ljudske sudbine. Što se tiče dnevnika, beležnica, njihov autor je primoran da u stopu prati vlastiti život, koji se nije obavezao da bude poučan.

*

Mislim da je nemoralno propisivati čoveku patnju kao moralnu obavezu. Od čoveka se može tražiti da ispunjava svoje obaveze, pristojno se vlada, poštuje prava drugog čoveka. Ali ne sme se bogohulno ulaziti u onu oblast u kojoj svako plaća svojom životnom sposobnošću i svojim razumom.

Osećanja ne mogu biti etički obavezna; etički obavezni mogu biti samo postupci, pošto samo postupci mogu biti izmereni i usaglašeni sa razlozima koji su ih izazvali. Napoleon se posle Vaterloa možda trebao ubiti, no da li je bio obavezan da pati? Koji će moralista reći: mučite se od ovog do onog trenutka i potrudite se da se zaustavite na vreme.

Ima muka koje unose raznovrsnost u duševni život i zanimljive su same po sebi. Ima muka čija psihološka zanimljivost izmiče introspekciji jer u čoveku ne ostavljaju ništa osim tupe i očajničke volje da ih odmah okonča. Srećni su ljudi koji su sigurni da će stići da se zaustave na granici razumne patnje.

Mi dajemo prosjaku dve kopejke i komentarišemo: izgleda da uopšte nije slep, samo se pretvara. Čovek želi da za njegov novac prosjak stvarno bude slep i bez ruku. Međutim, stajati na ulici i prositi simulirajući slepilo bolje je nego biti stvarno slep, ali ne mnogo. To takođe zavređuje naše dve kopejke i naše ništavno sažaljenje.

*

Ne podnosim kada me neko sanja. Nije u redu da drugi čovek može da vas vidi bespomoćnog, u bilo kojem izdanju, a uz to još da se mršti i govori: Kakva je to glupost! kada je on sam kriv zbog svojih snova.

*

Odnosi koji nisu pravovremeno prekinuti i koji su zbog toga ostali, zauvek su, takoreći, zapušteni odnosi...

*

Čovek koji radi premorenom glavom ima isti osećaj kao šetač u tesnim cipelama. Kada obuća žulja, hodanje prestaje da bude neprekidna, nesvesna radnja i svaki korak ulazi u svetlo polje svesti. U stanju premorenosti osećamo fizičko proticanje silogizma.

Iz posmrtno objavljenog

Kod Borje je dobra sposobnost razmišljanja o *različitim* stvarima. Nedavno mi je izložio zanimljivu i neočekivanu fiziološku teoriju:

Obrati nekom prilikom pažnju na Bernštajna¹ kada čuti on ima u priličnoj meri semitski izgled lica. Čim počne da govori, taj utisak nestaje. Pri tome, ne radi se toliko o čistoti ruskog govora, koliko o specifičnosti ruske artikulacije koja menja čitav izgled lica i kao da prevladava jevrejske crte.

To je uobičajena pojava kao što znaš, Jevreji ruske kulture na fotografijama izgledaju daleko semitski-je nego u stvarnosti. Moguće je da se tim mimičko-artikulacionim prevaspitanjem lica objašnjava i postepeno gubljenje rasnih odlika asimiliranog jevrejstva.

Lav Uspenski² tvrdi da Bernštajn govori hemijski čistim ruskim govorom kakav ne postoji u prirodi.

Kažu da Ščerba³ govori isti takav apstraktno-fonet-ski francuski jezik. Karakteristično je, pritom, da ruski Ščerba govori sa dijalekatskim osobenostima.

*

Čukovski je govorio Borji o Mandeljštamu:

Zamislite, taj džeparoš je čitavog svog života tako besprekorno čist u književnom poslu.

Moguće je da je Čukovski govorio to sa zavišću, jer on spada u suprotni tip poslenika (tj. književnu nevinost je izgubio, ali u vaš džep, razume se, neće zavući ruku) i, kao čovek od ukusa, ne može da ne razume da je mandeljštamovski tip etički viši.

Uostalom, mom moralnom osećanju nimalo nije svojstvena odvratnost prema krađi, a u najvišem stepenu jeste svojstvena odbojnost prema profesionalnim prestupima i, čak, slabostima. I to samo u slučaju kada je profesija stvaralaštvo, omiljeni posao.

*

Juče sa Nađom i Trenjinim do jedan sat noću kod Šklovskog. U crnoj kosovorotki,¹ ogoljenog vrata, on sedi na krevetu, bez čizama, sa podvijenim nogama; ne sećam se kakve su boje čarape, ali, verovatno, tamnozelenene. Znojav, sa blistavom ogromnom višespratnom lobanjom (stepenasta struktura), on mnogo govori: pri tome mu se mrdaju uši.

O Larisi Rajsner (ne na način nekrologa). Larisa Rajsner je bila lepa žena sa ružnim rukama: imala je prekratke prste. Ja sam jako voleo L.R. Ona je bila vedra žena i veoma cinična, kada bi videla namešten krevet, govorila je: Jelo je na stolu .

Da li vam se sviđalo ono što je pisala?
Ona je dobro pisala. U književnosti Larisa je bila povređen čovek. Jako je želela da napiše roman. Zbog toga je pisala tako kičeno.

Lenjin ju je mrzeo jer je ona, nemajući na to nika-
kvo pravo, došla jednom na sednicu velikog Sovnarko-
ma u crvenim cipelama.

Užasno mi je žao što je umrla. Kada se razbolela od
tifusa, bilo mi je žao što će joj ošišati kosu (imala je div-
nu kosu), a ona je umrla.

Od njenog tela nisu se udaljavali rođaci, Radek, pi-
sci, i još neki čovek je tri dana sedeo kraj tela. Kada su
Larisu Mihajlovnu iznosili, on je prišao Radeku i upitao:

Recite, a ko je bila pokojnica? Ispostavilo se da je to
bio beskućnik koji je tri dana noćio tamo na divanu.

*

O Lomonosovu.

Ispostavlja se da je Lomonosov sin imućnog tr-
govca. Njegov otac je formalno pripadao staležu podlo-
žnom oporezivanju, ali je u isto vreme bio vlasnik
evropski opremljenog broda pri solani. Uopšte, Holmo-
gori tada je to mesto bilo poput Amerike, jer su se ta-
mo ruski trgovci stalno sretali sa holandskim. Zatim je
očev pomoćnik dovezao Lomonosova u Moskvu, a po-
što ovaj nije želeo da se vrati, otac je prestao da mu
pomaže i on je neko vreme živio u oskudici. Za vre-
me, pak, svojih studija u Nemačkoj, napravio je dug od
10 000, što bi u naše vreme iznosilo 30 000.

Sve je to, uostalom, odavno objavljeno u solidnim
temeljnim knjigama, ali je prošlo neprimećeno.

V. B. uvlači noge u papuče i trkom juri prema poli-
cama da pronade citate. On se raduje tome što Lomo-
nosov više nije Lomonosov, nego suprotno, kao da je
njemu specijalno učinjen poklon.

0

*

Kručonih, sa kojim sam se upoznala kod Solnceve i sa
kojim sam kasnije pila, ostavlja najžalosniji i najteži utisak.

Prljav čovek koji više liči na prosjaka nego na ne-
koga ko pravi skandale, sa glupom manijom da sakuplja
komadiće papira na kojima su, ne običnim rukopisom
nego isključivo autografima, napisane specijalno izmi-
šljene banalnosti čuvenih ljudi.

Najbolje je od svega što taj čovek, ne bez bilo ka-
kvih osnova, piše na knjižicama koje poklanja voljenim
ženama: Aleksej Kručonih, otac ruskog futurizma .
Bio je, eto, nekakav trenutak kada su istoriji bile po-
trebne misli koje su lutale i prelamale se u toj mračnoj
glavi.

Kručonih (posluga Julije Ipolitovne zove ga Kur-
čenkov) predstavljao je pun procvat futurističke glu-
posti.

Verovatno, svaki pravac ima svoju glupost kojoj su
svojtvene neobična hrabrost i doslednost; njoj su,
pak, ponekad dostupna otkrovenja i vrhunci koji su ra-
zumnom biću zabranjeni.

Simbolisti su imali svoj visoki idiotizam koji se po-
vremeno tako užasno odražavao u Blokovej maski i od-
razio se i u njegovim dnevnicima.

Prekrasnom punom glupošću cvetali su Benedik-
tov, Polonski, Fofanov.

Glupost nije slučajna. Kod futurista ona je kore-
spondirala sa zaumnim, kod simbolista sa ekstatič-
nim stanjima duha.

1929

Događaji koji se odvijaju samo u svesti mogu do-

1

segnuti takav intenzitet nakon koga empirijski doživljaj ne može čoveka naučiti više ničemu.

*

Mladi ljudi koji ne razumeju svoju savremenost ne mogu imati književni ukus. Nerazumevanje savremenosti mogu sebi da dozvole stariji ljudi, pripadnici druge kulturne epohe. Mladi u toj situaciji jesu ljudi bez epohe, prema tome i ukusa, jer je ukus u potpunosti istoričan.

*

Razgovor sa Natalijom Viktorovnom.

Između ostalog sam rekla:

N. V., Vi ste, sigurno, videli u životu mnogo ljudi za koje zakon naizgled nije važio, kojima je bilo dozvoljeno ono što se inače ne sme.

Da, relativno mnogo.

A jeste li ikad videli čoveka za kojeg je to odista bilo tačno?

Nijednog, nikada.

*

I zlo se mora umeti činiti. Sa desetim delom uvreda i muka koja je N. nanela ljudima, svaka pametna žena bi sredila svoj život. A ona živi gore od najboljeg čoveka.

*

Za Šklovskog su moji članci isuviše akademski.

Kako to da vi, tako talentovan čovek, uvek pišete takve gluposti?

0

Zbog čega sam ja talentovan čovek? upitah, pošto sam saznala da je sve što sam napisala loše.

Dobri su vaši epigrami i zapisi, uopšte vi razumete književnost. Šteta, šteta, što ne radite ono što treba.

*

Kada čovek gubi ljubav, on, po tradiciji, traži spas u radu. Trebalo bi izgraditi metode samoobmane za slučaj rada koji propada.

1930

Veoma volim zakonitosti. Predstava o uzajamnoj poveznosti činjenica je za mene osnovna. Rado prihvatam slučajna zadovoljstva, ali od neprilika koje me pogađaju tražim logiku. I logika teši kao prijateljska reč.

*

Postoji jedna po životni poredak štetna formula: danas je dan ionako propao, hajdemo, onda, večeras u bioskop.

*

Umna delatnost se može mehanizovati, učiniti nesvesnom kao i fizička. Pritom ona ne gubi svoju objektivnu i praktičnu vrednost. Ali subjektivno, u sebi, čovek počinje da je oseća kao jednu od nesvesnih, maltenih nižih funkcija organizma. To se dešava kada se suviše i neprekidno piše. Na kraju, umna delatnost koja

1

se u potpunosti unosi u naredni rad prestaje da dopire do svesti. Sačuvavši do kraja sposobnost za raščlanjavanje materijala i pojedinačna uopštavanja, čovek gubi vrhunsku intelektualnu sposobnost sagledavanja svog života i rada sa strane. Onu umetničku sposobnost prepoznavanja i intelektualnog doživljavanja sveta koja jedina izvodi stvari iz mehaničke praznine postojanja nesvesnog samog sebe. Moguće je pisati solidne članke, čitati stručne knjige ili knjige sa posebnom namenom, ispravno misliti, a istovremeno se nalaziti u stadijumu potpune nesvesnosti. Umni rad treba da bude svestan, kao i svaki drugi. Verovatno je naučni rad zadovoljstvo onda kada se stvara vlastiti sistem, a sem toga još u doba patetičnog mladog naukovanja.

*

Čak i u onim slučajevima kada je ruskim političarima i misliocima bila svojstvena umerenost zahteva i ciljeva oni nisu znali za umerenost tona. Mnogi dekabristi nisu želeli naročito oštre političke promene, međutim, namera careubistva nije ih užasavala (Artamon Muravjov se čak ponudio da to učini). Isto tako i Hercen. U pedesetim godinama Hercen je od vlade očekivao dobre poteze, bio spreman da prihvati kompromisni mir i tvrdio je u *Zvonu* da je već sama zamisao o oslobođenju seljaka svrstala cara u red najvećih ljudi u istoriji. Ali kakvim se tonom sve to govorilo; kao da Hercen stoji sa Aleksandrom II licem u lice, podstiče ga, požuruje, odobrava ili plaši nezadovoljstvom obrazovane manjine .

Između ostalog, Pokrovski¹ tvrdi da su narodovoljci² bili prilično umereni u svojim političkim težnjama; smatrali su da treba da se orijentišu na podršku napredne buržoazije i nisu želeli da je zastrašuju unošenjem otvoreno socijalističkih zahteva u svoj program. Očigledno

su smatrali da prizor carskih dostojanstvenika koji uzleću u vazduh neće uplašiti rusku buržoaziju.

*

Hofman je rekao da se mi, zapravo, nepotrebno pravimo važni. Da još uvek ne možemo da se rastanemo sa nekadašnjom skalom ljudskih vrednosti na kojoj se literarna, književna, uopšte humanistička kultura nalazila veoma visoko. U hijerarhijskoj, pak, svesti savremenog čoveka humanistička kultura ima svoje mesto, ali veoma skromno. U skladu sa tim, moramo da smanjimo zahteve prema životu.

Odgovorila sam da je to, verovatno, tačno, ali da je psihološki neostvarivo. Čovek je stvoren tako da se može zadovoljiti smatrajući sebe sitnom ribom koja anonimno radi u nekakvoj najvažnijoj i najpotrebnijoj oblasti, ali se nikada neće pomiriti sa položajem izuzetnog poslenika u struci koja nije nikom potrebna. I to čini čast čovekovom društvenom instinktu.

*

Postoje misli principijelno naučne i misli akademske. Naučna misao se širi u koncentričnim krugovima; ona poseduje sposobnost da utiče u vrlo različitim kontekstima i na veoma velikim udaljenostima od teksta koji ju je prouzrokovao. Akademske misli ne šire se u krugovima, već pravolinijski, od učitelja ka učenicima, odozgo nadole, i isključivo odozgo nadole; to je njihovo neotuđivo obeležje.

Iz posmrtno objavljenog

Ljudi su potišteni uglavnom ujutro i uveče; dan zabavlja i zaokuplja. Ja se ne plašim večernje potištenosti, jer je ona vrlo prirodna, ona se slaže od umora telesnog i nervnog, od ljutnje na neuspelo dan, napokon, jednostavno od dosade koja nastaje kada čovek nije više u stanju da radi i ne ume ili ne želi da se zabavlja.

Plašim se jutarnje potištenosti, kao bolesti i kao moralnog sloma. Ona nije opterećena umorom i bolom u očima i slepoočnicama. Fiziološka primesa ne ublažava odvratnu jasnost njenih kontura. To nije težina, nego praznina, mučna, koja podseća na mučninu na prazan želudac, od gladi.

Uveče je napad potištenosti često reakcija na vrlo plodan dnevni rad. Ujutro, napadi mi se dešavaju samo u najgorim, najbesmislenijim periodima života. To upravo i jeste, u stvari, strah od besmislenog, teškog i neveselog života. To se dešava obično u krevetu, pre ustajanja, umivanja i doručkovanja. To upravo i jeste, do hladne fizičke obamrlosti, do nemogućnosti da se pomakneš, odvratnost prema procesima ustajanja, oblačenja, uzimanja hrane kojima treba da počne predstojeći loš dan. Telo probuđenog čoveka se odmorilo, oči opet mogu da čitaju: glava je prazna.

Ja lično posedujem osobinu da se preko noći odmaram od života (posebno u periodima kada mi se moj život ne dopada), tj. gubim inerciju kretanja, razgovora, bavljenja knjigama. Inercija se obnavlja vrlo brzo – ona se upola obnavlja već u onom razmaku vremena tokom kojeg se spavačica zamenjuje košuljom. Ipak, ujutro postoji nekih pola sata kada se čovek probudio a još nije počeo da živi, tj. nije se uključio u lacinu inerciju i naviku. I organizam se ježi pred početkom novog dana.

*

0

Što se mene tiče, ja ću pisati, verovatno, do poslednjeg daha, ne zbog toga što su postojale ustanove – ja, bivši redovni postdiplomac na LDU¹ i bivši vanredni naučni saradnik druge kategorije Državnog instituta za istoriju umetnosti, ne zbog toga što je postojala nauka i ja, bivši mladoformalista; ne samo zbog toga što želim da imam novac i položaj nego i zbog toga što za mene pisati znači živeti doživljavajući život. Nisu mi dragocene stvari, već koncepcije stvari, procesi osmišljavanja (eto zašto je za mene najvažniji pisac Prust). Sve neosmišljeno je za mene besmisleno. Besmisleno je uživati u stihovima, ne shvatajući čime i zašto su oni dobri; besmisleno je ležati na travi, ne doživljavajući travu, lišće, sunce, kao nekakvu simboličku strukturu... Odatle je direktan razvoj: od stvari ka misli, od misli ka reči, od reči unutrašnje ili usmene ka pismenoj, zabeleženoj, materijalizovanoj reči kao krajnjoj u tom nizu konkretnosti.

1931

Il y a deux malheurs au monde:
celui de la passion contrairée
et celui du dead blank (vide
complet)

Stendhal²

Kao da su iz mene ispumpali vazduh. Spavam do dvanaest, a u sobi je uvek mrak i napolju je uvek mrak. Doduše, ono što je izvan sobe nikako ne osećam. Ne znam kako izgleda zima. A jesenas sam mislila da ću imati skije. Umesto toga, nemam snage da pređem od Kanala do Sadove ulice³.

Noćas nisam spavala dva sata i napale su me strašne misli. Preko dana čovek je stalno zabavljen

1

rešavanjem svakakvih sitnih problema misli o životu su stvarno teške noću, kada se ne može ništa preduzeti.

Shvatila sam ono o čemu se izbegavalo ozbiljno razmišljati desilo se da su za godinu i po dve mnogi od nas, i ja među njima, izgubili struku. U doba kada su poljuljane predstave o gubitku položaja i imovine, preostalo nam je da gubimo struku i čoveka.

Ispostavilo se da to nije privremeno bavljenje drugim stvarima, nego nepopravljiva promena sudbine. Da smo se, bez međusobne povezanosti i kontinuiteta vlastitih studija i interesovanja odvikli; reći ću direktnije: izgubili vezu sa istorijom književnosti i naukom uopšte. To je trebalo odavno primetiti. Ali to je otkriće koje je teško domisliti do kraja, a onda prođe još pola godine dok se to ne izgovori. Ljudi su se menjali, gubili interesovanje, zaboravljali, prikrivajući to uslovno odlaganjem. Ne tako davno, čak sasvim nedavno, prvi put sam izgovorila da moja disertacija knjiga o poeziji 1830-ih godina neće biti nikada napisana.

Ostalo sam shvatila tek ovih dana i na neobičan način. Veoma dugo sam pisala zaredom razne stvari i čitala u vezi sa tim. Oko 8. decembra prestala sam čitati i tada se ispostavilo da ja ne znam šta da čitam, da nemam interesovanja. Za čoveka koji je deset godina bio stručnjak, to je jedno od onih nemogućih osećanja kakva bivaju u snu. Šta je to, vide complet?

Divlja sloboda je neosporan simptom prestanka onog neprekidnog interesovanja koje čini osnovu svesti čoveka koji ima veze sa naukom. Ne zanima me više! prošla je godina i po pre nego što sam to izgovorila.

Nemam veze ni sa naukom, ni sa književnošću. Po svemu sudeći, ja sam slobodan autor sa kojim se prilično rado sklapa ugovor za dečju knjigu o konzervama. Takvih sada ima mnogo, to je nešto između stručnjaka za književnost i tezgaroša.

Sinoć mi se čak od straha učinilo da uopšte ne želim da čitam i da nikada neću poželeti. Naravno, to je ludačka aberacija premorenog mozga. Zagledavši se u mrak, razmišljala sam kako najbolje to napisati. Instinkt osmišljavanja i pretakanja u reči sačuvao me je te noći od očajanja. Tako čovek iskorištava uvrede, nesreću i čak prazninu, pretvarajući ih u materijal.

U onom trenutku kada i to prestane da bude zanimljivo, ja ću propasti; piscu knjižice po ugovoru sa Mladom gardom i predavati na radničkom fakultetu; knjige neću čitati zbog odsustva pobuda.

Usudujem se da smatram da ne zadirem u dubine zbog njih samih i da se uopšte ne bavim sobom. Doživljam samu sebe kao komadić istrgnute društvene stvarnosti, posebno pogodan za posmatranje. Stvarnost koja me je mučila i vaspitala bez obzira na sve, ušla je u krv, prilagodila sebi misao i postala neophodna. Pružila nam je takav stepen saznanja i takav odnos prema stvarnosti kakvog se teško odreći čak i pred mnogim iskušenjima.

1932

Za mene šala nije nimalo izraz lakoće postojanja. Šala za mene pre izražava semantičku složenost bića, odsustvo preciznih smislova, večito nepoklapanje reči sa rečima i reči sa predmetima.

Šala ne isključuje i ne isključuje se nikakvom katastrofom. Šala se ne isključuje ničim osim gluposti ili apsolutnih istina. Apsolutne istine se sastoje od reči koje se poklapaju sa svojim predmetima. Teško je shvatiti čoveka koji umire ravnodušno. Ali čovek koji je u stanju da se pred smrću šali razumljiv je.

*

N. kaže: Razgovarati sa poznanicima to je sada istraživački rad .

1933

Bolje je nemati iluzija. Ljudi naše kvalifikacije potrebni su samo onda kada su neophodni. U svemu što sada radim potpuno sam zamenljiva. Recimo, neko drugi napisaće tekst radio-emisije nešto lošije od mene. Zbog toga, prvo, emisija u krajnjoj liniji neće izgubiti, a možda će čak i dobiti. Drugo, sa tim drugim, neopterećenim viškom znanja, misli i nervoze ugodnije je raditi. Svaki urednik to zna ili nesvesno oseća. I doista ako istu operaciju sa jednakim uspehom obavljaju složena i jednostavna mašina, svrsishodnije je koristiti se jednostavnom.

Paresse sans loisir, inertie
inquiète, voilà le résultat de l'au-
tocratie boréale.

Custin, *La Russie en 1839*¹

Kisten² je, uz sve neznanje i nerazumevanje činjenica koje je gotovo potpuno dobro shvatio osobine i tendencije imperije Nikolaja I. Shvatio je da su u osnovi društvenog života dosada, neiskrenost i strah. U kombinaciji divljaštva i regularnosti naslutio je preduslov za birokratsko uređenje.

Taj revnosni katolik kaže za revolucionarne potencijale učenika bogoslovija: Eto šta znači dozvoliti svešteniku da ima ženu i decu!

0

*

N. N. kaže: Da bi živeo, čovek mora raditi; da bi živeo pristojno, mora raditi kvalifikovano; da bi radio kvalifikovano, mora raditi savesno, to jest ubeđeno se slagati sa vladajućim pogledom na svet .

1935

Izgubivši svoju sreću, čovek je sa olakšanjem osetio da se može vratiti normalnom načinu života.

*

Ja ne mogu da ne pišem rekoh Griši kada ne pišem ja ne mislim.

Pa dobro, svako misli onako kako može. Neki misle kada pišu, drugi (ja, na primer) kada govore.

Kada bih se slučajno našla na pustom ostrvu, ja bih, verovatno, počela da pišem na pesku.

Vi i tako pišete na pesku rekao je Griša.

*

Ljudi koji veoma vole psihološki komfor ne žele da se slože sa tim da dve stvari ne mogu istovremeno zauzimati jedan te isti prostor. Mora se razumeti da se svaki postupak sastoji od pozitivnog i negativnog elementa.

Postupak je izbor neke situacije i, samim tim, negacija drugih mogućih situacija. Birajući emociju, odriču se od mira; birajući rad, odriču se lakoće; birajući ulagivanje, odriču se stvaralaštva.

1

Kraj 1930-ih godina

Ako razlikujemo dve osnovne forme kulturne delatnosti stvaralaštvo i zanimanje, onda se mogu razlikovati i dve njihove osnovne podvrste viša i niža. Tada imamo gradaciju: 1. Stvaralaštvo sa krajnjim duševnim intenzitetom i za sebe. 2. Stvaralački rad ozbiljan i za štampu. 3. Profesionalni rad savեսno obavljanje redakcijskih zadataka. 4. Sporedni poslovi raznovrsni i autogeni.

Svako ko deluje u kulturnoj oblasti spada u neke od tih kategorija, a neki od nas deluju u sve četiri, što stvara veliku zbrku i u svakoj garantuje neuspeh.

Prva kategorija je kao društvena delatnost potpuno isključena: njeni predstavnici postoje samo pod uslovom da ne zauzimaju svoja mesta. Ipak, ta sfera smeta svim ostalim. Ona ne samo što proždrljivo guta vreme i energiju nego i prožima svaku drugu vrstu rada nemir i povređenošću stvaralačke savesti. Na najneposredniji način stvaralaštvo, razume se, deluje na susednu sferu stvaralačkog rada; a ovaj, sa svoje strane, razvodnjava granice stvaralaštva pred neodoljivim iskušenjima svog ostvarenja u društvu. Stvaralaštvo u bilo kojoj formi smeta automatizovanom profesionalnom radu, sačinjavajući višak koji nervira poslodavca. A profesionalna sfera kroz inerciju savեսnosti stvara smetnje u sporednim poslovima. Sporedni poslovi, pak, ako se ne izoluju (a to je teško), ugrožavaju sve ostale sfere navikama kvarenja.

Iz razgovora sa Ahmatovom

Zatvorsko računanje vremena. Kakva sreća što je

prošao još jedan dan zatočeništva. To jest, kakva sreća što se smanjila porcija čega? Najdragocenije stvari koja postoji života. Postoji strašan uobičajen izraz ubiti vreme.

Kažete da malo zarađujem? Za vas je to simptom slabosti. Dobro. Zamislite da zarađujem mnogo i ne kupujem za zaradeni novac skupu hranu, stvari, čak ni knjige nego vreme za svoj posao, a ono je veoma skupo i primorava na oskudicu u pogledu svega ostalog. Hoće li to biti dovoljno ubedljivo za vas? Zamislite da vršim otprilike takvu finansijsku operaciju.

Zapisi iz 1950-ih i 1960-ih godina

*Povratnici...*¹

Svi oni, a naročito muškarci, pričaju o tome prigušeno i nekako otuđeno. Kao da je svrha njihove priče da saopšte slušaocima strašan i objektivno zanimljiv događaj. Jadikovanje, negodovanje delovalo bi tu čudno, nepotrebno. Samu suštinu tog načina čini odsustvo čuđenja, potpuno odsustvo čuđenja. Čuđenje pred licem društvenog zla bilo je tvorevina XIX veka. Oni, pak, pričaju o onome što je i trebalo očekivati od dvadesetog. Zakonitosti su svima poznate, a evo vam još jedan karakterističan slučaj: taj slučaj sam ja. U prošlom veku tako su pričale (ako se može verovati književnosti) ruske sluge o svojim sudbinama i sudbinama svoje sabraće. Oni su znali kako se ponašaju gospoda, ali nisu imali dovoljno duševne snage da bi se mogli začuditi.

*

Karakteristično je što su organizacije pod čijim su okriljem vođene rasprave o romanu Dudinceva² zvanično optužene da su diskusije izašle iz okvira književnosti. U tom stihijski-naivnom formalizmu nehotice se ispoljilo ustaljeno shvatanje književnosti kao zatvorenog sistema uslovne verodostojnosti (ponekad čak prilično vešte), koji treba pažljivo čuvati od dodira sa stvarnošću inače će eksplodirati.

0

*

Šta može želeći takva gromada?...¹

Ljudi koji ne mogu da prožive ni dan bez saosećanja i podrške, misle da postoje ljudi kojima to nije potrebno. Kao što oni koji nisu nikada pisali misle da je pisati prijatno.

*

Gvozdeni ljudi ne postoje. Postoje drveni ljudi.

Sešćemo malo u kuhinji ja i ti

U toj Mandeljštamovoj pesmi sadržano je sve i siromaštvo, i siromaštvom pojačan doživljaj stvari u njihovoj jednostavnosti, golotinji i dubokom smislu; i ljubav skrovište, ljubav zaštita od strašnog sveta; i strah i uzaludna želja da se preživi.

Pravu reč u umetnosti ako je ona još uvek moguća verovatno bismo mogli reći upravo mi. I ne zbog toga što smo videli ono najstrašnije tamo su takođe videli mnoge stvari. Nego zato što smo mi na vlastitoj koži osetili godinu za godinom odlazak XIX veka. Kraj njegovih velikih iluzija, njegovih blistavih predrasuda, njegove oholosti... svih gozbi njegovog individualizma.

*

Kakvo je dugo, iscrpljujuće iskustvo ponekad potrebno da bi se iz njega kasnije iscedilo nekoliko ređaka.

*

Pismo ne odgovara svesti savremenog čoveka. Za

1

prepisku je potrebno izuzetaka je bilo uvek, ali po pravilu je potrebno: u trenutku kada A čita pismo koje je dobio od B, i A i B se moraju nalaziti u otprilike istom stanju u kojem su bili kada je B pisao pismo. Relativna stabilnost postojanja je neophodan preduslov prepiske. Čak i telegram zaostaje za tempom i zastareo je kao oblik veze između bliskih ljudi. Adekvatan je, po svoj prilici, samo međugradski telefonski razgovor.

*

Apstraktni slikari često svojim slikama daju naslove. Samim tim oni uvode u specifičnu slikarsku (čistu) strukturu ono čega se najviše plaše književnost, strani smisaoni faktor, dodeljujući mu uz to presudni estetski značaj pošto naslov organizuje asocijacije posmatrača.

Ako je nekakva površina boja praćena naslovom *Konj*, gledalac neće ugledati konja, ali će se doživljaj tog oblika kretati u tom pravcu. Ako istu kombinaciju boja nazovemo *Proleće* promeniće se i smer asocijacija.

Predstava koju gradi umetnost u stvari je snop asocijacija, koji je umetnik više ili manje precizno (zavisno od stilskog principa) predodredio. Estetska činjenica je nemoguća bez relativne predodređenosti, ograničenosti asocijacija. Osmišljenu tvorevinu umetnika zamene bi slobodne intuicije gledaoca.

Ako o estetskom životu apstraktnog (isto tako i zaumnog) dela odlučuje naslov, koji u drugim sistemima služi tek kao dodatak, onda je nepopravljivo narušen sam princip apstrakcije kao delovanja isključivo slikarskim sredstvima.

*

U pravu je loša književna tradicija koja naučnika i

0

umetnika prikazuje kao divljeg, zapuštenog, čudaka i sl. Tu se čak ne radi o nedostatku slobodnog vremena (svejedno se ne može raditi bez predaha), nego o neophodnosti da svest bude slobodna od svih suvišnih stvari.

Postoje tri mogućnosti: prebaciti svakodnevne brige na druge; ispunjavati obaveze u svakodnevnom životu sa teškim posledicama po rad; odreći se svakodnevnice i zapustiti zbog posla tako postupaju ljudi sa stvarno snažnim stvaralačkim potrebama.

To poštujem teoretski. U praksi mi je odvratno i poštujem ljude koji umeju da žive i obuzdavaju surovu stihiju svakodnevnog života.

*

Ljubav je isprva očekivanje sreće. Voljeni je čudesni akumulator sreće koji prenosi tu dragocenu silu na sve stvari, čak i najneprikladnije, na sve pojave u svetu koje se s njim dele. Zatim je ljubav očekivanje mira, ili bar smirivanja. Klasično očekivanje, sa kojim se umorni čovek svaki dan vraća svom ognjištu.

Kada i to prođe, pojavljuje se očekivanje bola koji se može doživeti u svakom trenutku, iz bilo kog razloga.

Posle tog trećeg stepenika postoji i četvrti: više nalik na provaliju nego na stepenik kada se više ne čeka.

Jedno još uvek očekuje sreću, a drugo tišinu. Jedno još oseća bol i želi da ga nanese; drugo više ništa ne želi i uvredljivo je neranjivo.

*

Jedan dobija, a drugi gubi to je smisao dobrog ra-

1

čuna. Osobina lošeg računa je da obojica gube.

*

P. Gromov¹ kaže da umetnost uvek počiva na intelektualnim pretpostavkama, i uz to uvek na pogrešnim intelektualnim pretpostavkama.

*

Najnepomirljiviji i sveprisutni etički patos može se naći kod ljudi koji su praktično amoralni. Za amoralnog čoveka to je sfera lepih filozofskih apstrakcija. On ne zna ono što zna pristojan čovek od kakvih sumornih napora se stvara ta pristojnost.

*

Sa godinama su se u toj psihi istrošili i prestali da funkcionišu mehanizmi koji na površinu ne propuštaju egoizam, taštinu, nedobronamernost, zavist. Zbunjanim posmatračima nezaštićena duša se čini čudovišna. Međutim, da mehanizmi kamuflaže i dalje besprekorno funkcionišu, ona se ne bi bitno razlikovala od drugih. Duša kao bilo koja druga.

*

Čovek besposleno šeta ulicama i čini mu se da gubi vreme. Čini mu se da gubi vreme ako je svratio da porazgovara sa poznanicima. Ali ne čini mu se više da gubi vreme ako može reći: iskoristio sam večernju šetnju da napokon posetim N. N., ili iskoristio sam posetu N. N. da se napokon prošetam uveče.

Iz kombinacije dvaju nepotrebnih poslova nastaje iluzija jednog potrebnog.

0

*

Mi analitičari, koji se šepurimo znanjem o čoveku umemo da grešimo o ljudima kao niko drugi. Kao niko, jer, kada treba da ne razumemo, ne razumemo grandiozno, sa koncepcijom. Koncepcija radi, istiskujući iz polja vida činjenice vidljive golim okom.

*

U starosti se ne treba (po mogućnosti) plašiti smrti, jer je smrt iz teorijske oblasti prešla u praktičnu. U starosti se ne smemo žaliti, jer bi se neko mogao i stvarno sažaliti... Ne sme se prepuštati malodušnosti, jer je u starosti to razumljivo.

Mi zavidimo mladosti ali ne, ne njenim zadovoljstvima. U svoje vreme iskusili smo mladost i znamo kako je ona sumorna i prazna. Zavidimo njenom pravu na strah, na tuđe sažaljenje, glupost, slabost i noćne suze... Njoj je to dozvoljeno jer negde, veoma duboko u sebi, ona nije ubeđena da je sve to konačno i zauvek. To najverovatnije čak krči tajne, zamršene puteve samoubistva; statistika svedoči da su samoubice većinom mlade.

Eto kakva su prava darovana mladosti. A mi, ako želimo živeti, moramo biti jako vedri i ponosni.

Zapisi iz 1970-ih i 1980-ih godina

1

Individualizam je u kulturi postojao kao masovna pojava (romantičari, kasnije dekadenti). Individualni individualisti su irelevantni.

*

Odajemo počasti hrabrim ljudima, mirnim pred smrtnom opasnošću.

Ali kada starci koji će uskoro umreti ne misle o tome, nego o različitim poslovima i rasonodi, to se ne smatra hrabrošću, već malodušnošću.

*

Nedavno sam negde ne sećam se gde naišla na frazu: suština nije u tome da se ostvare želje, nego da se imaju.

Nema pitanja...
A. Kušner

Čovek sâm od sebe ne izmišlja pitanja... Ona nastaju u društvenoj atmosferi koja ga okružuje. Čak je i prolem smrti neaktuelan u pojedinim vremenima, dok je u drugima neizdrživo važan. Dolazi doba kada više nema pitanja u tom smislu da nema ni pitanja, ni odluka koje bi još uvek mogle promeniti život. Za sebe čovek razume se, vrlo subjektivno već zna konačnu istinu. I meru svih pokušaja da se od nje odvuče pažnja.

Nema pitanja... Kako je dobro kada još uvek postoje nerešiva pitanja.

Pitanja čoveku sugerišu kulturni sistemi u koje je uključen. Pitanje smisla života i smrti, pravde, obaveznosti etičkog čina, vere i neverovanja... U istoriji ruske kulture prilično dobro se vidi kako se (krajem 1830-ih godina i tokom mnogih narednih decenija) po-

javljuje inteligentska svest sa čitavom garniturom hitnih pitanja, sa svom hitnjom naporu da se ona reše. U doba moje mladosti još uvek je postojala skrivena inercija te svesti, sa njenim osnovnim sastavnim delovima. Moja generacija je još stigla da doživi tu neizbežnost pitanja, bez kojih kao da se nije ni moglo živeti. Posle se ispostavilo da se moglo. Dopao nam je isuviše težak život da bi u njemu bilo mesta za suvišnu problematiku. Srećni su oni kojima je on ostavio makar nasušni minimum duhovne neodlučnosti.

Uoči kraja se ispostavlja da pitanja nema, jer nema kulturnog polja koje ih stvara; između ostalog, ni pitanja smrti kao pitanja života, njegovog smisla ili besmisla.

U određenom dobu smrt iz teorije prelazi u praksu. Prolazi filozofski užas (naročito je jak u mladosti). Ostaju reakcije koje su gotovo fizičke i zavise od temperamenta. Fizički strah može biti slabije izražen kod ljudi smanjene aktivnosti, prikočenih; i posebno nepodnošljiv kod senzualnih ljudi. Uostalom, postoji i tip vitalnih ljudi koji dolaze do osećanja iscrpenosti granične ponoće iskustva.

*

Književnoistorijski radovi uspevaju kada imaju i drugi, intimni smisao. U suprotnom slučaju mogu potpuno izgubiti smisao. Znam to iz žalosnog iskustva. Imam i ja radove koji su nastali slučajno ili kao načelno moguć naučni zadatak i oni ne valjaju.

U ranim radovima smisao je bio u pripadanju opozovskoj školi, pravcu koji je odgovarao mom antiromantizmu upravo u tome se sastojao za mene njegov psihološki smisao.

Tako je nastao *Vjazemski*¹, intimno, zajedno sa mojim beležnicama zamišljenim po uzoru na Vjazemskog. A onda je krenula profesionalna inercija ako se čovek

bavio prozom Vjazemskog, treba da se, razume se, pozabavi i pesmama.

Prva zamisao knjige o *Prošlosti i razmišljanjima*² bila je jako lična prelazna književnost. To je ono što je organsko u knjizi. Po zakonima profesionalnog postojanja, ubrzo postaješ stručnjak za Hercena, koji u *Književnom nasleđu*³ komentariše Hercenovo pismo nepoznatom korespondentu.

Moja najintimnija stručna knjiga je *O psihološkoj prozi*. U njoj se govori o prelaznoj književnosti, važnim životnim pitanjima, piscima koji su za mene glavni.

Teže je suditi o tuđim tajnim motivima i impulsima, no ponešto i tu izbija na površinu. Gukovski⁴ je u ranoj mladosti (baš tada smo se upoznali) imao poseban kompleks opozicije. Tu je ulazila svakakva arhaika, sklonost ka načinu života ruskog plemstva. Ta naivna, izazovna pozicija donela je, ma kako to čudno bilo, odlične plodove otkriće književnosti ruskog XVIII veka, veoma lične radove u kojima je intimnost prekrivena vrhunskim profesionalizmom.

Sa Bahtinom se nisam puno sretala. Ali lični smisao njegovih radova je očit. Bahtin je, očigledno, polifoničan i dijalogičan čovek. Između ostalog, objavio je dve knjige pod tuđim imenima. Z. V. Gukovska, koja se vidala sa Bahtinom u Malejevci¹, pitala ga je direktno, sa za nju karakterističnom otvorenosću zašto je objavljivao pod tuđim imenima. Bahtin je odgovorio da su to njegovi prijatelji o kojima je imao dobro mišljenje, te zašto ne bi napisao knjige umesto njih. Pa zašto da ne? Bočarov, izvršilac Bahtinove oporuke, smatra da je slučaj složen i da se prilikom novih izdanja ne mogu tek tako zameniti prezimena Vološinova i Medvedeva Bahtinovim. Jer te su knjige napisane drugačije.

Napisao ih je polifoničan čovek.

*

0

U širokoj istorijskoj perspektivi Bahtin, koji se borio protiv formalista, svrstan je zajedno sa njima u isto-
vetno shvatanje književnosti kao specifične delatnosti. U knjizi o Dostojevskom prvi put se ne razmatraju ideje u romanu, već roman ideja.

*

Na televiziji su prikazali raspravu o projektu omladinskih emisija. Jedan od organizatora je rekao da je zamišljena i specijalna omladinska emisija za ljude do 35. godine kada oni više nisu omladinci, ali još uvek nisu ni zreli ljudi.

Zamislite se nad stanjem društvene svesti koje smatra da se 35-godišnji čovek nalazi na stepenici razvoja koja zahteva posebne tekstove, prilagođene njegovoj moći razumevanja.

*

Čitamo romane o 30-im godinama... Čitati pojedina mesta je mučno. Eto tako smo živeli. U raznim varijantama, ali upravo tako. Z. G. je govorila: obeležje vremena nije čak ni teror, ni surovost (toga je bilo i u drugim vremenima), već izdaja. Sveprisutna izdaja, kojoj niko nije umakao od onih koji su potkazivali do onih koji su ćutali.

Tokom života funkcionišu različiti zaštitni mehanizmi. Obavijaju nas maglom, podmeću slamu. Da ne bismo vrištali od užasa. Mi ne vidimo samo delić. I taj delić se svaki put nama prilagođava ili smo prilagođeni mi njemu.

A sada se u pojedinim trenucima javlja retrospektivni užas. Otvara se ponor poniženja. Pa kako smo to išli u taj ponor, korak po korak, ništa ne propuštajući...

1

Larošfuko

Larošfuko ima terminologiju moraliste, ali pristup psihologa. U duhu XVII veka, on operiše nepokretnim kategorijama vrlina i poroka, ali njegovo dinamično shvatanje čoveka i čovekovih strasti te rubrike, u stvari, ukida. Larošfuko negira i raščlanjuje moralne pojmove koje koristi. On nastoji da razmatra pokretače i motive ponašanja, sumnjajući u rezultate i gotove vidljivosti. Larošfuko izvodi ponašanje iz jednog osnovnog motiva, nazivajući ga ohološću (orgueil). Nešto vrlo blisko najnovijoj volji za moć. U jednom od svojih *Upozorenja čitaocu* naglašavao je: Reč *interes* ne označava uvek interes imovinski, nego češće interes časti i slave... Otud Larošfukoov sistem može objasniti ne samo niske već i uzvišene postupke.

Epigraf za *Maksime*: Naše vrline su najčešće vešto prerušeni poroci mogao bi se zameniti drugim aforizmom: Interesu kojem se pripisuju svi naši zločini često pripada zasluga za naše dobre postupke.

Larošfuko je shvatao sublimaciju. U određenoj meri, on već razmatra čovekovo ponašanje kao neprestanu ideologizaciju sklonosti (interesa). To ga povoljno razlikuje od banalne mizantropije koja ništa ne shvata o čoveku, jer u njemu nalazi samo samoživost i ne vidi sublimaciju samoživosti. Samo na samoživosti ne bi bilo moguće izgraditi ništa ni nalik na ljudsko društvo.

*

Glavno, ne gubite očajanje voleo je da ponavlja Nikolaj Nikolajevič Punjin¹.

Da li se sećao tih reči u koncentracionom logoru, gde je umro (već uoči oslobođenja, posle Staljinove smrti), gde se, pričaju, nad njim suptilno izivljavao zapovednik koji ga je zamrzeo.

0

*

Berdjajev. Ponovo čitam autobiografiju. Osnovna ideja individualizam, filozofski pesonalizam. Usijani protest protiv svega što ga ograničava ma odakle politicalo, čak i od Boga. Ali suština je u tome što je to individualizam religiozne svesti, to jest nesumnjivo snabdeven vrednostima i smislovima. I u svetu vrednosti on se ponaša neusiljeno.

A ateizam gde on da nađe aksiološku neospornost? Za to postoje, naravno, mehanizmi društvenih pravila ili uporni stvaralački i emocionalni podsticaji. Ali između njih i poslednje etičke istine uvek za nas ostaje procep, u kojem se mučno pokreće neobaveznost.

*

Česterton insistira na tome da je osnovno da čovek koji jednostavno sedi u fotelji odjednom shvati da živi, te da postane srećan. Sve je divno u poređenju sa nepostojanjem uverava Česterton. To je lepa misao. Ona me opčinjava. Ali u njoj ima nešto od viktorijske razmaženosti.

Česterton je umro 1936. godine. Nije još video sve, ali je video mnogo; brat mu je poginuo u ratu četrnaeste godine. A ipak devetnaestovekovno (verovatno iluzorno) osećanje sigurnosti.

Oni nisu poznavali postojanje na primer, logorsko postojanje miliona koje je gore od nepostojanja, koje od prelaska u nepostojanje zadržava samo mračni, iskonski životni nagon.

Lolita

Nabokov je precenjen. On je veliki pisac; on je sjajan. Ali on nije genije koji otkriva novog čoveka

1

kao što su otkrivali Servantes i Šekspir, Tolstoj, Dostojevski, Prust, Čehov, pa i Kafka. Najbolje što je Nabokov napisao (od onoga što mi je poznato) jeste *Lolita*.

Nedavno je u *Literaturnoj gazeti* održan okrugli sto (sa strancima) posvećen Nabokovu. Saradnica *LG* je rekla da Nabokov nije baš neki pisac, ali je zato vrlo dobar pesnik, poput Bunjina. Jedan od stranaca je izjavio da je *Lolitu* Nabokov napisao sa ciljem da zaradi na pornografiji.

Lolita je moralistički roman; u raspletu čak do nametljivosti moralistički. Čitalac ni na trenutak ne zaboravlja da junak čini zločin. Ali *Lolita* je takođe knjiga o velikoj ljubavi nepredvidivo proistekloj iz zločina. Na kraju, na krajnjoj granici, on je voli trudnu, ubogu ženu ubogog bogalja.

Velika ljubav za razliku od umerene ljubavi ponekad liči na bolest, na prevrnutu ravnotežu. Njoj odgovaraju svakakve, nepredviđene situacije; ona ih prelađuje na svoj način.

*

Umetnost je interpretacija iskustva ne stvarnosti, jer stvarnost nam je poznata samo kroz iskustvo. Estetska interpretacija. Estetsko se javlja istovremeno sa aktivnim doživljavanjem simboličkog jedinstva označitelja i označenog. Otud je estetsko latentno sadržano u svakoj delatnosti, u svim sferama ponašanja.

Zapisi Lidije Ginzburg

Lidija Jakovljevn Ginzburg (1902-1990) istaknuti je ruski istoričar i teoretičar književnosti. Počela je kao pripadnik mladeg naraštaja formalističke škole u nauci o književnosti, učenica Ejhenbauma i Tinjanova. Tokom svog dugog veka, živ sudeonik svog vremena, doživela je: sudbinu formalističke škole u sovjetskoj nauci o književnosti, razvoj književne istorije postrevolucionarnog doba, privremeno nametnuto udaljavanje iz struke, hapšenje, lenjingradsku blokadu. Rođena početkom veka u Odesi, najveći deo svog života, koji je gotovo pokrio kalendarski XX vek, vezana je za Petrograd. Aktivna u formalističkom pokretu u njegovom herojskom dobu, sve do organizacionog gašenja (početkom tridesetih godina), u kasnijem svom delovanju ona razvija vlastite poglede i primenjuje ih na različiti istorijski materijal (Vja-

zemski, Ljermontov, Hercen). Mnogo se bavi pitanjem rubne književnosti. Posle *Stvaralačkog puta Ljermontova* (1940) i *Prošlosti i razmišljanja Hercena* (1957), to rezultira klasičnim delima *O psihološkoj prozi* (1971), *O lirici* (1974), *O književnom junaku* (1979), kao i kasnijim knjigama. Tu je već sasvim uobičen njen lični metod njen doprinos nauci o književnosti i ono po čemu je, u akademskom smislu pre svega, cenjena i poznata i van granica Rusije. On se sastoji, između ostalog, u teorijskoj (i vrlo specifičnoj) razradi pomenutih temeljnih (formalnih) pojmova. U poslednjem periodu svog života uživa autentičan, nepodeljen, iako nezvaničan ugled kao jedan od doajena humanističke akademske zajednice, a kao učesnik književne istorije i nezvanični i nezavisni autor između ostalog, originalnog i dugo neobjavljenog književnog opusa nosilac je kulturnog i književnog kontinuiteta, pre svega u očima novih generacija pisaca (Brodski, Kušner, R. Timenčik, V. Krivuljin, N. Kononov, A. Maševski i drugi).

Godine 1989, posle rasutih i pojedinačnih časopisnih publikacija i dodele državne nagrade za književnost (1988) jednog od znakova promene državne politike u jeku perestrojke izašla je obimna knjiga *Čovek za pisaćim stolom*, koja je reprezentativno predstavila njeno književno delo u njegovim različitim aspektima. Tu su veće celine *Povratka kući* (1931), *Misao koja je napravila krug* (kraj 1930-ih)¹, *Zabluda volje* i *Zapisi blokadnog čoveka* (1942-1962-1983), koje uz *Dva susreta*² predstavljaju obrasce specifične psihološke proze Lidije Ginzburg, koja je, po pravilu, problemskog i tematskog karaktera. Teme su, naravno, sudbinske i fundamentalne smrt, na primer, ili ljubav, u širem i sasvim specifičnom društvenom, istorijskom i kulturnom kontekstu. Ono što je zajedničko sa drugim vidom njenog pisanja *Zapisima* jeste sasvim određena ličnost naratora, obeležena epohom, koja je rezultat posebnog ličnog pristupa. U jednom fragmentu kasnih zapisa (iz osamdesetih godina), tada sasvim mladi lenjingradski pesnik Aleksej Maševski (1960), sabesednik Lidije Ginzburg, upravo je ovaj momenat ovaj lik čoveka mase, svojevrsnog čoveka bez svojstava, izdvojio kao najoriginalniji,

kao najtipičniji, najvažniji i najdublji izraz vremena. Tog novovremenog, obeleženog epohom, čoveka mase (ili da kažemo čoveka gomile), odlikuje, u prezentaciji Lidije Ginzburg, između ostalog (ne i obavezno), visoka kultura, humanistički stav, kulturološka širina i radoznalost, osećanje istorije, teorijska opremljenost i istančanost i najizostreniji intelektualizam (sic!). Jedna od najvećih prednosti ovog junaka vremena jeste što nije fiktivan, nije izmišljen, nije simboličan, nego je, naprotiv, zaista autentičan, nepokolebljivo dokumentovan izdanak istorijskih okolnosti. To je zaista tačno izdvojen, u ovom slučaju od strane mladog Maševskog, novum u shvatanju književnog junaka (kao što smo videli i u naslovu njene teorijske knjige, iz 1989), koji je ponudila L. Ginzburg.

Zapisi predstavljaju književno delo bez presedana u istoriji književnosti XX veka i po formi, i po konceptu, i po načinu nastanka (odnosno bitisanja u svojstvu dela: kako pre, tako i posle objavljivanja). Pre svega jedinstveni su pošto su pokrili period od 60-ak godina (kakvih godina i kakvih okolnosti!). Pisani u žanru fragmenta, kao jedna od njegovih modifikacija, uklapaju se u širu, kako rusku, tako i evropsku tradiciju fragmenata, eseja i uspomena. Tu su, pre svega, Montenj i francuski moralisti XVII i XVIII veka, a sa ruske strane Puškin i njegovi više ili manje poznati savremenici i prethodnici, knez Vjazemski pre svih, sve do Rozanova. Kod Lidije Ginzburg nalazimo revitalizaciju fragmenta naizgled nepretencioznog, u stvari izuzetno teškog, zahtevnog i strogog žanra u literarnom smislu, naravno. *Zapisi* su pun uspeh u smislu poetike o kojoj smo govorili. Naizgled efemerni detalji, oštra zapažanja, galerija slavni i manje slavni junaka (formalisti, kolege, pisci, savremenici sve do prolaznika), ulični prizori, smena rakursa, karakteristična raspoloženja, peripetije međuljudskih odnosa, navike i običaji, osobenosti individualne afektivnosti, refleksije, svakodnevnica, direktan tuđ govor uhvaćen kao karakterističan i često u trenucima genijalnosti i inspiracije sve zajedno, a u strogo fragmentarnoj izvedbi, daje neponovljivu sliku vremena, s tim da se ovde radi o nevezanim i zasebnim celinama koje imaju i autonomno postojanje i funkcionišu po čvrstim zakonima žanra i same za sebe. Rezultat prime-

ne sveg tog bogatstva postupaka, a u stvari književnog dara i intuicije Lidije Ginzburg, jeste veoma životno i originalno delo. Činjenica da je reč o celini koja je nastajala tako dugo daje mu izuzetnu kompleksnost, perspektivno viđenje. O njenom dometu takode možemo suditi po prijemu na koji ova u svakom pogledu specifična, ekskluzivna i netipična proza nailazi po objavljivanju, po ugledu koji uživa i, što možda nije nevažno, po suštinskom uticaju koji vrši.

U knjizi *Čovek za pisaćim stolom*, koja je izašla za života autora, objavljen je do tog trenutka najobimniji izbor iz *Zapisa*¹. Posmrtno, nastavljeno je objavljivanje iz zaostavštine, koje je daleko od konačnog. Za ovu priliku okupili smo i uskladili naše prethodne prevode *Zapisa* (koji su u razno vreme izlazili u različitim časopisima¹) i dopunili ih novim iz osnovnog korpusa i zaostavštine da bismo ponudili ovaj, na neki način, autorski izbor.

Zorislav Paunković

Sadr`aj

Zapisi iz 1920-ih i 1930-ih godina / 5
Zapisi iz 1950-ih i 1960-ih godina / 51
Zapisi iz 1970-ih i 1980-ih godina / 57

Zapisi Lidije Ginzburg / 65
Zorislav Tonković

Lidija Ginzburg
ZAPISI
Prizori iz književnog života
1920 1980

Izdavačko preduzeće
CLIO
Zmaja od Noćaja 12
Beograd

za izdavača
Zoran Hamović

recenzent
Enisa Uspenski

lektura i korektura
Duška Klikovac

tehnički urednik
Gordana Nikolić

Ilustracija na korici
Semjon Pavlov
Vasiljevska ostrvo, 1923.

štampa
AB štamparija
Beograd

0

1